

Eerik Justanderin riimikronikka

Ultima Justa

Pirkko Forsman Svensson

1 Tilapäisrunoudesta

1600-luvun painettu suomenkielinen kirjallisuus oli miltei yksinomaan hartaus- ja lakikirjallisuutta. Varsinaisesta uskonnollisesta proosasta poikkesivat vuosisadan jälkipuoliskolla kirjoitettujen ruumissaarnejen "personaliat", vainajien elämäkerrat, joita voi pitää henkilöhistoriallisen kirjallisuuden alkeina. Pappien kirjoittamia proosaelämäkertoja on ajan ruumissaarnoissa säilynyt kahdeksan, ensimmäinen vuodelta 1654, ja näihin voi lisätä Kaarle XI:n elämäkerran suomennoksen (1697), 25-sivuisen erillispainatteen. Vuosisadan vaihteessa alkoi näkyä merkkejä myös maallisesta runoudesta, eräänlaisesta sen ajan käyttöryiikasta: eri tarkoituksiin ruvettiin sepittämään tilapäisrunoja, onnittelu- ja muistosäkeitä, joista valtaosa oli luonteeltaan henkilörunoutta. Yksityishenkilöille omistetut runot olivat ystävien ja tuttavien tervehdyksiä, joiden aiheena oli perhejuhla - häät, hautajaiset, joskus ristiäiset - tai julkinen esiintyminen. Alkuun runoja esiintyi lähinnä kirjasuomennosten onnittelu- ja omistusrunoina, tilapäisrunoilun yleistyttyä mm. saarnajulkaisuissa sekä erillispainatteina. Kuninkaallisten ja muiden vaikutusvaltaisten henkilöiden kunniaksi sepittämillään kiitos-, onnittelu- ja muistosäkeillä tilapäisrunoilijat yleensä tavoittelivat mainetta tai kyseisten henkilöiden suosiota.

Tilapäisrunoilu oli tullut Euroopan oppineiden piirissä muotiin jo 1500-luvulla, ja Suomeen tuli vaikutteita mm. Saksassa opiskelleiden ylioppilaiden mukana. Virikkeitä profaanirunouden harrastukseen tarjosi myös 1630 perustetussa Turun lukiossa annettu kaunopuheisuuden opetus (Melander 1928:6-7). Vuosisadanvaihteen ja 1600-luvun alkupuolen tilapäisrunoissa on miltei poikkeuksetta käytetty latinaa¹, harvemmin kreikkaa tai jotakin muuta kieltä. Kun silmäilee Melanderin (1951) henkilökirjoitusten bibliografiaa, havaitsee saksan- ja ruotsinkielisiä runoja alkavan ilmaantua vuosisadan

---

¹ Klassisten kielten valta-asema oli ymmärrettävä, sillä esim. akatemian säännöt vuodelta 1655 luonnehtivat runousopin professorin tehtäväksi opettaa runontekotaitoa Aristoteleen ja Horatiuksen sääntöjen mukaisesti esikuvina Vergiliuksen, Horatiuksen, Ovidiuksen ym. antiikin mestarien runot (Heikel 1894:36-37).

alkupuolella; sitä vastoin ennen akatemian perustamista kirjoitettuja suomenkielisiä tervehdyksiä bibliografiasta löytyy vain viitisen kappaletta, nekin ulkomailla toimineiden suomalaisten sepittämiä (ruotsinkielisiä on samalta ajalta parikymmentä).

Tilapäisrunouden nousukausi alkoi Suomessa Turun akatemian perustamisesta 1640². Kun akatemian yhteyteen kaksi vuotta myöhemmin saatiin kirjapaino - kirjanpainajaksi tuli ruotsalainen Pietari Wald - voitiin kirjalliset tuotteet painattaa kotimaassa. Alkuun ei akatemian yhdentoista professorin joukkoon mahtunut erillistä runousopin edustajaa, mutta aineen opetuksesta huolehdettiin: runotaitoa opetti vuoteen 1649 logiikan ja metafysiikan professori Nils Nycopensis ja hänen jälkeensä kaunopuheisuuden professori Samuel Hartman (Schybergson 1915:99-100), kunnes erityisen poeseosprofessorin perustaminen Hartmanin kuoltua kävi ajankohtaiseksi. Niin akatemian opettajat kuin ylioppilaat esiintyivät tilapäisrunoilijoina; runoja sepitettiin sekä spontaanisti että tilaustyönä, akatemian piiriin kuuluville ja ulkopuolisille henkilöille. Oppineisuutta osoitettiin runoilemalla useilla eri kielillä: samassa painatteessa saattoi olla vaikkapa latinan-, kreikan-, ruotsin- ja suomenkielisiä säkeitä. Suomea esiintyi runoissa akatemian alkuaikoina melko usein, mutta ruotsin käytön yleistyessä suomenkieliset runot kävivät harvinaisiksi. Vuodesta 1670 lähtien ruotsi valtasi alaa jopa latalinalta (Suomi 1963:269). Akateemiset opinnäytteet, virkanimitykset ja promootiot synnyttivät oman tilapäisrunojen ryhmänsä: kollegat ja opiskelutoverit sepittivät erikielisiä onnittelusäkeitä väitöstilaisuuksien respondenteille (ks. viitettä 6), uusille professoreille sekä promovendeille. Väitöskirjojen onnittelurunoissa kielivalikoima on melkoinen: edusteilla ovat latina, ruotsi, kreikka, ranska, saksa, suomi, heprea, englantti, jopa italia ja jotkin muut kielet (ks. Vallinkoski 1967-69). Virallisiin tilaisuuksiin liittyvien onnittelurunojen ohella akatemian piirissä sepitettiin myös perhejuhlien yms. inspiroimia henkilörunoja kollegoille sekä akatemian toimintaan muuten liittyville henkilöille. (Melanderin bibliografiasta löytyy akatemian piiristä lähteneitä tervehdyksiä Pietari Brahelle, Oxenstiernan suvun jäsenille, Turun hovioikeuden asessoreille, akatemian kirjanpainajalle ym.). Etenkin henkilörunoissa harrastettiin koristeellista typografiaa, mm. akrostikonin muunnoksia sekä tekstin latomista aiheen mukaiseen muotoon: hautajaisrunosta hahmottui risti, kasterunosta malja, kuninkaalle omistetusta runosta valtaomena jne. (Suomi 1963:269).

Tarkasteltavaksi valitsemani muistoruno, 1651 painettu kolmikielinen *Ultima Justa*, on akatemian piirissä syntyneitä henkilörunoja: sen kirjoitti silloinen ylioppilas Eerik

---

² Valtakunnankansleri Axel Oxenstierna ehdotti jo 1636 Tarton akatemian siirtämistä Turkuun. Ajatus omasta yliopistosta kypsyi vähitellen, ja kun Pietari Brahe syksyllä 1637 tuli Suomeen kenraalikuvernööriksi, hän lähetti heti hallitukselle akatemian perustamista koskevan ehdotuksen. Jo 1638 hallitus teki asiasta myönteisen päätöksen, mutta vasta 26.3.1640 allekirjoitettiin perustamiskirja, jolla Turun lukio muutettiin akatemiaksi. Eskil Petraeuksesta tuli ensimmäinen rehtori ja piispa Rothoviuksesta prokansleri. Konsistorin toistuvista pyynnöistä hallitus nimitti Pietari Brahen akatemian kansleriksi 1646, ja hän pysyi tässä virassa kuolemaansa asti 1680 (Nordman 1904: 125-128, 169-170).

Justander akatemian kanslerin Pietari Brahen puolison kuoleman johdosta. Miksi juuri Justander kirjoitti kreivittären muistorunon, siitä tuonnempana. Kyseessä ei ole tavallinen, ruumissaarnaan liittyvä surunvalitteluruno, vaan laaja erillispainate, joka sisällöltäänkin poikkeaa tavanomaisista hautajaisrunoista. *Ultima Justa* on täysin verrattavissa edellä mainitsemini ruumissaarnojen "personalioihin": se on kreivitär Brahen riimillinen elämäkerta ja edustaa niin ollen henkilöhistoriallista kirjallisuutta³. Runojulkaisusta on säilyneitä kappaleita Tukholman Kuninkaallisessa kirjastossa, Helsingin ja Upsalan yliopistonkirjastoissa sekä Östersundin kirjastossa. Painatteen mainitsevat bibliografioissaan Pipping (n:o 65), Airila (n:o 18) ja Melander (n:o 277). Artikkelini lopussa on liitteenä *Ultima Justan* suomenkielisen runon jäljennös.

2 Opiskelijasta poeseosprofessoriksi

Eerik Justander eli Juusti, kuten hän nimittää itseään kahdessa suomalaisessa runossa, syntyi 1623 turkulaisen raatimiehen tai mahdollisesti pormestarin aviottomana poikana⁴. Käytyään koulua kotikaupungissaan Justander kirjoittautui ylioppilaaksi Turun uuteen akatemiaan: oppilasmatrikkelissa mainitaan vuoden 1645 uusien opiskelijoiden joukossa Justander, Er[icus] Johannis Finl[andus] Aboens[is]. Matrikkelista ilmenee myös, että Justander nautti apurahaa vuosina 1646-55 (Lagus 1891). Justanderin opettajiin kuului historian ja politiikan professori Michael Wexionius (vuodesta 1650 aateloituna Wexionius-Gyldenstolpe), jonka suosijoita olivat Axel Oxenstierna ja Pietari Brahe⁵. Akatemian opettajista juuri Wexionius edusti parhaiten ajan monitieteistä tutkimusihannetta ja oli jo tämänkin nojalla eri tieteenaloista kiinnostuneen Brahen

---

3 Samantapainen henkilöhistoriallinen runo on Matthias Salamniuksen 40 vuotta myöhemmin sepittämä *Surullinen ja Jumalinen Jälkimuisto*, piispa Gezelius vanhemman ruumissaarnan yhteyteen painettu riimillinen "personalia" (Pipping n:o 286; ks. Salokas 1927: 311-318).

4 Justanderista esittämieni tietojen pohjana ovat hänen omien kirjeidensä lisäksi seuraavat teokset (ja sivut): Lagus 1891; Schybergson 1915: 66, 99-104; Melander 1928: 8-17; Schybergson 1940: 18-19, 43, 59-60, 145, 153. Justanderin ja Brahen kirjeet löytyvät Schybergsonin julkaisemasta Pietari Brahen ja Turun akatemian välisestä kirjeenvaihdosta (lähteissä Schybergson 1922, 1932 ja 1938). Justanderin kirje kuningatar Hedvig Eleonoralle (10.1. 1661) on säilytteillä Ruotsin Valtionarkistossa (ks. lähdeluettelo).

5 Oxenstierna halusi Turun akatemiaan mahdollisimman päteviä opettajia, ja ilmeisesti hänen vaikutuksestaan Upsalassa ja Saksassa opiskellut ruotsalainen Wexionius sai professuurin. Wexioniuksen ja Brahen välille kehittyi läheinen tuttavuus, mikä ilmenee professorin Brahelle kirjoittamien lukuisien kirjeiden sävystä. Brahen vaikutuksesta Wexionius sai Turun promootiossa 1650 lainopin tohtorin arvon, ja samana vuonna hänet myös Brahen suosituksesta aateloitiin (Laitinen 1912: 54-55, 65-67, 87-88; Schybergson 1940: 16-17).

suosiossa. Ajan opiskelusyhteisöön mukaan Justander joutui antamaan useita opinnäytteitä toimimalla eri alojen väitöstilaisuuksissa respondenttina⁶; 1648 oli praeseksenä eli esimiehenä Ketarmannus, 1650 Wexionius ja 1653 Kexlerus. Erityisen merkittävä Justanderin tulevaisuuden kannalta oli vuoden 1650 väitöstilaisuus, jonka esimies, professori Wexionius, oli myös väitöskirjan tekijä. Kyseisen teoksen - *Epitome Descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subjectarum provinciarum* - Wexionius kirjoitti vuosina 1648-50 Pietari Brahen toivomuksesta ja tämän tuella⁷, ja teos painettiin väitöskirjasarjana 1649-50. Wexioniuksen Brahelle osoittamasta kirjeestä (14.7.1649) ilmenee, että kansleri kiinnostuneena seurasi työn edistymistä. Huhtikuussa 1650 tuli puolustettavaksi *Epitome*-teoksen kolmas osa, *De Lingvis Sub Imperio Sveo-Gothico usitatoribus*, jossa oli kuvaus myös suomen kielestä. Respondentiksi oli valittu Justander, jota pidettiin taitavana suomen kielen käyttäjänä. Pietari Brahe oli itse läsnä väitöstilaisuudessa, ja ilmeisesti hän - kuten Schybergson (1940:19) arvelee - tunsikin erityistä kiinnostusta väitöskirjan kielikatsaukseen ja ennen kaikkea suomea käsittelevään osaan, sillä hän oli velvoittanut eräät professorit käyttämään tilaisuudessa puheenvuoroa. Respondentti selviytyi tehtävästään hyvin, ja Brahe sai hänestä myönteisen käsityksen, mihin viittaavat Justanderin sanat hänen kirjoittaessaan kanslerille vuosia myöhemmin (12.10.1664):

Wijdare åtnööt iag och den höga gunst, at E:rs H. G. Nåde med sin Högberömlige praesens war tilstådes, när iag publice disputerade och Professore ochså opponerade, effter E:rs Ft. G. Nådes behag och befallning, föruthan många andra for nähme Converter och Academiske samqwämmer, der min ringa person då brukades, och E:rs H. G. Nåde ett mildt och gunstigt öga på migh owärdigan kastade.

Väitöstilaisuus ei ollut ainoa kerta, jolloin Justander sai osoittaa Brahelle kelpoisuuttaan. Myöhemmästä kirjeestä (3.11.1666) ilmenee, että Brahe oli jo

---

6 Puolustettavat opinnäytteet olivat harvoin respondentin omaa käsi-alaa. Professorit saivat omia tutkimuksiaan julkisuuteen antamalla opiskelijoiden puolustaa niiden eri osia ja täten harjoitella latinaksi väittelemistä. Respondentin tehtävänä oli puolustaa väitöskirjaa opponenteja vastaan sekä - tämä oli tietenkin professorille tärkeää - huolehtia työn painatuksesta ja painatuskuluista (Kajanto 1983: 9-10).

7Jo 1646 Wexionius mainitsi Brahelle kirjeessä (5.6.1646) suunnittelevansa jonkinlaista historiallista katsausta. Kun Brahe 1648 aloitti toisen kenraalikuvernöörikautensa - tällöin hän oli myös akatemian kansleri - hän ensimmäisessä konsistorin kokouksessa kehotti Wexioniusta toteuttamaan suunnitelmansa ja kirjoittamaan Ruotsin ja Suomen historian. Kun työ alkoi olla valmis, konsistori Brahen toivomuksesta päätti alkuvuodesta 1650, että Wexioniuksen väitöskirjan respondenteiksi valitut apurahaa nauttivat ylioppilaat (mm. Justander!) saivat avustusta *Epitomen* eri osien painattamiseen (Schybergson 1915: 74; 1940: 18).

aiemmin nähnyt Justanderin esiintyvän ainakin yhdessä akateemisessa juhlatilaisuudessa. Turussa juhlittiin Westfalenin rauhaa 8. joulukuuta 1649, Kristiina-kuningattaren syntymäpäivänä ja yleisenä kiitospäivänä; tällöin Justander oli akatemian juhlatilaisuudessa Brahen läsnä ollessa esittänyt rauhan kunniaksi kiitosrunon, mihin tehtävään professorit Wexionius ja Nycopensis olivat häntä Brahelle suositelleet. Samaan tapaukseen viittasivat ilmeisesti myös Justanderin aiemman kirjeen sanat "för nähme Conventer och Academiske samqwämmer". Kaikesta päättäen Brahe vuosina 1648-50 näkemänsä ja kuulemansa perusteella piti Justanderia lahjakkaana opiskelijana sekä ansiokkaana suomen kielen edustajana.

Opintojensa ohella Justander ajan tavan mukaan osoitti taitojaan tilapäisrunoilijana: opiskeluvuosilta ovat hänen ensimmäiset runonäytteensä, niin suomen- kuin muunkieliset, mutta niistä tuonnempana. Keväällä 1653 Justander puolusti astrologiaa käsittelevää väitöskirjaa, jonka hän Schybergsonin (1940:43) mukaan olisi kirjoittanut itse ja Brahen kehotuksesta. Tämän opinnäytteen jälkeen Justanderille myönnettiin toukokuussa maisterinarvo Brahen ensin annettua puoltavan lausunnon⁸. Seuraavana vuonna Justander lähti Tukholmaan mahdollista virkanimitystä odottamaan ja toimi vuoden ajan Axel Oxenstieman pojan, Pietari Brahen langon Johan Oxenstieman kirjastonhoitajana. Tukholman-aikanaan hän nimeä saadakseen toimitti painoon mm. kuningasparille sepittämänsä hää- ja uudenvuodenonnittelet (ks. seur. jaksoa) ja Axel Oxenstiernan kuoleman johdosta kirjoittamansa muistorunon (Melander n:o 357). Sekä kuninkaan häärunon että Oxenstiernan hautajaisrunon nimiössä Justander ilmoittaa oleskelevansa vieraalla maalla "ylennyksen toivossa" (edellisessä on sanat "Hic in peregrino Solo, Spe promotionis diu detentus", jälkimmäisessä "Holmiae Sueonum, promotionem diutissime expectans"). Justanderilla oli runoja sepittäessään ja näin pätevyyttään osoittaessaan selvä tavoite; olihan akatemiassa juuri tällöin ratkaistavana hänen kannaltaan tärkeä kysymys erityisen poeseosprofessorin viran perustamisesta. Kaunopuheisuuden professori Hartman, joka oli huolehtinut myös runotaidon opetuksesta, oli kuollut 1653. Uuden professuurin, akatemian kahdennentoista, perustamisesta päätettiin vuoden 1655 valtiopäivillä, ja viran haltijaksi nimitettiin Justander aviottomasta syntyperästään huolimatta ja vastoin konsistorin tahtoa, sillä puoltajina olivat Pietari Brahe ja valtamarsalkka Johan Oxenstierna. Justander oli tähän mennessä ehtinyt todistaa niin suomen kielen kuin runoilutaitonsa useilla "näytteillä", joista tärkeimpiä olivat kuningasparille omistetut runot sekä *Ultima Justa*. Kirjeessään maaherra Erik von der Lindelle (27.7.1655) Brahe perustelee Justanderin virka-nimitystä seuraavasti:

-- såsom H: Kongl: Maj:t allernådigest hafwer behagat förordna, att denne M. Ericus Iustander skal wara Poëseos Professor uthi Academien i Åbo, emedan han är wäl capabel der till, det han hafwer förnimma låtit, förmedelst sine åtskillige giorde Prober, och kan altså wara Ungdomen til godh information och lärdom, --

---

⁸ Että Justander sai maisterinarvostaan kiittää Brahea, käy ilmi konsistorin Brahelle osoittaman päiväämättömän kirjeluonnoksen yliviivatusta katkelmasta (luonnos on joulukuulta 1655): "Så är thet sant at han intet kom til gradum magisterii för än som H.G. Excell: gaf sin consensum ther til."

Justander viittaa itsekin antamiinsa taidonnäytteisiin kirjoittaessaan Hedvig Eleonoralle ja nuorelle Kaarle XI:lle tammikuussa 1661 (virkanimityksen antanut Kaarle X oli edellisenä vuonna kuollut). Kuningattarelle osoittamassaan kirjeessä (10. 1. 1661) hän mainitsee Kaarle X:n nimittäneen hänet poeseosprofessoriksi hänen painattamiensa "lukuisien näytteiden ja onnittelujen" perusteella ("förmedelst dhe åthskillige prober och Gratulationer iagh till Eder Kongl. Majjt:ters höghanseenlige Bröllop såsom och till Nyåhrs lyckönskningh af trycket lät uthgå"). Kirjeessä mainittua uudenvuodentoivotusta ei ole löytynyt, vaan Justanderin omat sanat ovat ainoa tieto koko painatteesta (vrt. Melander n:o 342). Kaikkien "näytteiden" ohella Justanderin valintaan vaikutti se, että hän oli äidinkieleltään suomalainen, sillä tämä seikka oli Brahen mielestä tärkeä (Suomi 1963:270).

Justander ryhtyi hoitamaan runousopin professuuria loppuvuodesta 1655, mutta sai kuninkaan virallisen vahvistuksen vasta 1660. Koko tämän ajan hän joutui opettamaan lähes palkatta, vain tilapäisten varojen turvin. Konsistorin jäsenet pelkäsivät uuden professuurin kaventavan ennestäänkin niukkoja määrärahoja; mieltä kaiversi myös Justanderin avioton syntyperä, minkä huomaa konsistorin Brahelle osoittamista kirjeistä. Uusi poeseosprofessori eli ilmeisesti useita vuosia taloudellisen katastrofin partaalla. Hänellä oli velkoja Tukholman ajalta mm. siellä painattamistaan runojulkaisuista; hän oli joulukuussa 1655 avioitunut edesmenneen kaunopuheisuuden professorin Samuel Hartmanin tyttären Marian kanssa (Melander n:o 353 on pariskunnan hääonnittelu) ja joutui tällöin ottamaan elätettäväkseen Hartmanin lesken ja suuren lapsilauman; sitä paitsi hänen oma perheensä kasvoi nopeasti. Tilanteen parantamiseksi Justander turvautui suojelijaansa Pietari Braheen: hän kirjoitti tälle taloudellisista vaikeuksistaan kirjeen toisensa jälkeen - ainakin viisitoista kirjettä vuosina 1657-66. Alkuaikoina Justander valitti rahattomuuttaan ja saamatta jäänyttä palkkaansa, sitten opetustyötä haittaavaa näön heikkenemistä, ja vähitellen hän alkoi esittää toivomuksia papinvirasta. Hän oli sivuansiookseen ryhtynyt Turun hovioikeuden asetustensuomentajaksi; kirjeessään 8.6.1665 hän mainitsee jo kahdeksan vuoden ajan suomentaneensa kaikki kuninkaalliset plakaatit ja asetukset - korvauksetta ("och derföre ingen recompens af Cronan hafft"). Brahe teki parhaansa suojattinsa auttamiseksi ja yritti 1660-luvulla useaan kertaan järjestää tälle pastoraatin. Eri syistä ainakin kolme hanketta kariutui - kirjeiden mukaan kyseessä olivat Paltamon, Oriveden ja Someron pastoraatit - kunnes Justander viimein 1667 nimitettiin Mynämäen kirkkoherraksi. V. 1678 hän kuoli 55-vuotiaana ja jätti jälkeensä lesken sekä kahdeksan lasta.

3 Justander tilapäisrunoilijana

Melanderin bibliografiasta löytyy lähemmä kolmekymmentä Justanderin sepittämää runoa: kuusi suomen-, kaksi ruotsin- ja kreikankielistä, yksi saksankielinen⁹ ja muut latinaksi kirjoitettuja. Kolme neljännestä on hautajais- ja häärunoja, muut eriaiheisia

---

⁹ Se, että Justander käytti ainakin yhdessä runossaan saksaa, saattoi olla hänen appivainajansa professori Samuel Hartmanin vaikutusta. Tämä oli opiskellut Saksassa ja kirjoitti itsekin silloin tällöin saksaksi (Melander 1928: 10).

onnentoivotuksia, mm. kirja- ja promootio-onnitteluja. Runsaan kolmanneksen Justander on sepittänyt ennen professoriksi nimittämistään, varhaisimman 1646 (painettu Frisiuksen oratioon *De salutifera incarnatione Jesu*). Ennen *Ultima Justaa* painettuja ovat promootioruno vuodelta 1647, hautajaisruno hovioikeuden asessori Lars Carpelanille 1649 sekä samana vuonna painettu onnitteluruno kaunopuheisuuden professoriksi nimitetylle Samuel Hartmanille. (Myös Hartmanin kuoltua 1653 Justander kirjoitti muistorunon.) Ylioppilaana, maisterina ja tuoreena professorina Justander toimitti vuosittain painoon runon tai useampia; tuotteliainta kautta olivat poeseosprofessorin ensimmäiset virkavuodet 1655-57, joilta on säilynyt peräti kymmenen runoa. Tämän jälkeen runoiluinto näkyy laimenneen - syynä ehkä perheen lisääntyminen ja taloudellinen ahdinko - sillä niinä kymmenenä vuotena, jotka Justander vielä hoiti professuuriaan, hän toimitti painoon vain kuusi runoa. Viimeinen on vuodelta 1667, jolloin runousopin professori jätti kateederin ja siirtyi kirkkoherraksi maaseudulle. Samaan vuoteen päättyy myös Justanderin toiminta asetusten suomentajana, mitä työtä hän oli tehnyt yhtä kauan kuin hoiti professorinvirkaansa. Pippingin luettelossa numerot 129 ja 130 - *PLACATI, Interesseist eli Corcorahoist sekä PLACATI, ja Käsky, Wanhoist Monumendeist* - ilmoittavat kääntäjäksi Justanderin. Kirjallisuushistoriat (mm. Krohn 1897:147, Suomen kirjallisuus II:270 ja Laitinen 1981:124) mainitsevat Justanderin esiintyneen näytelmäkirjailijana: hän oli ruotsista suomentanut *Tuhlaajapoika*-komedian, jonka ylioppilaat esittivät akatemian rehtorinvaihdoksen yhteydessä 10. kesäkuuta 1650. Näytelmän teksti ei kuitenkaan ole säilynyt.

Melanderin bibliografiassa mainittujen tilapäisrunojen lisäksi Justander sepitti omistus- ja onnittelusäkeitä akatemian väitöskirjoihin (tällaiset runot Melander on varsinaisista henkilökirjoituksista poikkeavina jättänyt esityksensä ulkopuolelle). Vallinkosken (1962, 1967-69) akateemisten opinnäytteiden bibliografiasta löytyy viitisentoista Justanderin sepittämää tervehdystä, pari kreikan-, muut latinankielisiä. Runot ovat vuosilta 1650-67 (tauko taloudellisen ahdingon vuosina 1656-61) lukuun ottamatta viimeistä, joka on painettu 1678 vain puolisen vuotta ennen Justanderin kuolemaa.

Justanderin kuudesta suomenkielisestä runosta kaksi on peräisin opiskeluvuosilta. Varhaisin on artikkelini aiheena olevan *Ultima Justan* suomalainen runo *Wijmeinen Muisto*, jota käsittelen seuraavissa jaksoissa. Siihen verrattuna muut runot ovat lyhyitä sepitelmiä, sillä kaikkien viiden yhteispituus on tuskin puolet *Wijmeisen Muiston* säemäärästä. Toinen opiskeluaikainen tuote on 1652 painettu 74-säkeinen hautaruno *Epitaphium se on Haudan ylitzen Kirjoitus--Waimolle, CHRISTINA Staphanin Tyttäreille* (Pipping n:o 69). Edellä viittasin jo Justanderin Tukholman-aikanaan painattamiin onnittelusäkeisiin. Ilmeisesti viransaantimahdollisuuksiaan parantaakseen Justander sepitti häärunon Kaarle X Kustaan ja Hedvig Eleonoran häihin 1654. Tämän 32-säkeisen runon - *Imitatio Antiquarum Tavvast-Finnonorum Runorum* - Melander on painanut tilapäisrunoutta esittelevään teokseensa (1928); liitteenä on sitä paitsi alkuperäisen runon jäljennös. Häärunon ovat kelpuuttaneet tekstikokoelmiinsa Martti Rapola (*Vanhan kirjasuomen lukemisto*) sekä Väinö Kaukonen ja Vilho Suomi (*Ruotsin ajan suomenkielistä runoa ja proosaa*). Pipping ei luettelossaan häärunoa mainitse enempää kuin vuonna 1656 painettua runonpätkää Ericus Tawastin ja Beata Pictorian häihin; tämä runo löytyy sekä Melanderin em. teoksesta että Suomen kirjallisuus-sarjan II osasta (s. 270). Justanderin yliopistouran viimeisiltä vuosilta ovat pastori

Samuel Reuterille Viipurin uuden kirkon vihkiäisten johdosta 1664 sepitetty 16-säkeinen onnittelu *Gratulatio Germanica & Tawast Runico-Rythmica* sekä Andreas Pacchaleniukselle omistettu 36-säkeinen kirjaonnittelu *Gratulatio Tavast-Runico-Finnonica extemporanea* vuodelta 1667. Edellinen on painettu Reuterin saarnan (Pipping n:o 110) loppuun, jälkimmäinen Pacchaleniuksen *Cantio Cygnean* (Pipping n:o 137) suomennoksen alkuun. Ainakin nämä viimeiset onnittelut ovat kiireessä tekaistuja, sillä toisen Justander sanoo kirjoittaneensa "standopede", kun taas toinen on otsikon mukaan "extemporanea".

4 Ultima Justa

4.1 Riimikronikka tilaustyönä

Pietari Brahen puoliso Kristiina Katariina Stenbock kuoli Turun linnassa 14. kesäkuuta 1650. Pari viikkoa myöhemmin, 29. kesäkuuta, linnassa järjestettiin muistojumalanpalvelus, jossa Brahen hovisaarnaaja Jonas Betulander piti ruumissaarnan vainajan muistoksi ja ajan tavan mukaan esitti tämän sukuhistorian ja elämänvaiheet (Nordman 1904:198-199). Betulanderin ruotsinkielinen saarna (Melander n:o 270) painettiin samana vuonna Henrik Keyserin kirjapainossa Tukholmassa, ja julkaisuun liitettiin kymmensivuinen "personalia" sekä latinankielisiä muistorunoja, mm. Eskil Petraeuksen ja Michael Wexioniuksen. Kristiina Katariina Stenbock haudattiin 12. päivänä tammikuuta 1651 Visingsön kirkkoon. Seuraavana päivänä Betulander piti Visingsborgin linnassa latinankielisen muistopuheen, jossa hän esitti kreivittären elämänvaiheet, tosin ylimalkaisemmin kuin Turun saamansa yhteydessä; puhe oli tavallaan saarnan ja elämäkerran yhdistelmä. Mainittu muistopuhe (Melander n:o 276) painettiin Turussa Pietari Waldin kirjapainossa 1651, ja siihen liitettiin mm. Samuel Hartmanin latinankielinen ja Eerik Justanderin kreikankielinen runo. Samoihin aikoihin tuli Waldin kirjapainosta julkisuuteen myös Justanderin runojulkaisu *Ultima Justa*.

Justanderin 1660-luvulla kirjoittamista kirjeistä ilmenee runon olleen ainakin siinä mielessä tilaustyötä, että Brahe oli muistorunoa toivonut ja että Justanderia oli tehtävään suositeltu. Näin Justander kirjoittaa Brahelle 12. lokakuuta 1664:

-- alt i från den tijdh Sahl. M:r Nicolaus Nycopensis då warande Professor här min ringheet, E:rs H. G. Nåde recommenderade, at wara tienlig til det E:rs H. G. Nåde tå eskade: nämbliga ett kortt Epitaphium på trij språåk öfwer E:rs H. G. Nådes Sahl. Gemåhl; Hwilket E:rs H. G. Nåde mig då injungerade och befalte, och iag effter min underdånige plicht enfaldigen stälte, och til trycket förfärdigade, effter E:rs H. G. Nådes wilia och behagh.

Kuten siteeraus osoittaa, Brahe toivoi lyhyttä kolmikielistä muistokirjoitusta. Myöhemmässä kirjeessä (3.11. 1666) Justander mainitsee hänen toivoneen kolmikielistä runomuotoista elämäkertaa:

-- att iagh skulle -- författa Sahl. Grefwinnans Personalia oppå vers och Rijm vthi trij Språåk, dhett iagh och giorde effter E:r Högh Grefl. Nådes befallningh och behagh, på 6 arck.--.

Justander sepitti siis riimikronikkansa Brahen toivomuksesta ja niin ollen tilaustyönä. Olen edellä kertonut väitöstilaisuudesta, jossa Justander Brahen läsnä ollessa puolusti Wexioniuksen *Epitome*-teoksen kieliä käsittelevää osaa. Väittäjäisistä oli kulunut tuskin kahta kuukautta, kun kreivittären kuolemantapaus sattui, ja Brahella oli tuoreessa muistissa respondentista ja tämän kielitaidosta saamansa myönteinen vaikutelma. Lähteistä ei käy ilmi, milloin Justander tehtävänsä sai ja milloin hän runonsa kirjoitti. Asiasta tuskin neuvoteltiin kesällä 1650, sillä Brahe matkusti jo 6. heinäkuuta Ruotsiin vaimonsa arkku mukanaan; Turkuun hän palasi vasta huhtikuussa 1651 (Nordman 1904: 200, 210; Brahen päiväkirja s. 75, 78). Schybergsonin julkaisemista Brahen kirjeistä ei kyseiseltä ajalta löydy Justanderia koskevaa mainintaa; sitä vastoin kreivittären muiston kunnioittaminen on yhden kirjeen aiheena.

Syksyllä 1650 Brahelle kirjoitti Canutus Laurbecchius -niminen ylioppilas, joka kirjeessään (12.9. 1650) ilmoitti päättäneensä kirjoittaa ja painattaa "jotakin" Brahen puolison muistoksi ("Constitui nonnulla in laudem Beatissimae conjugis Tuae -- conscribere, typisque propediem mandare"). Muistokirjoitusidean isäksi Laurbecchius mainitsee Nils Nycopensiksen (vrt. Justanderin kirjettä 12.10. 1664). Hän toivoo Brahen siunausta aikeelleen ja kertoo yrittäneensä monta kertaa saada Betulanderia toimittamaan hänelle kreivittären elämäkerran. (Laurbecchius ja Betulander olivat kumpikin kirjoittautuneet akatemiaan Nils Nycopensiksen rehtorikaudella 1648.) Miksi muistorunon kirjoittaminen uskottiin Justanderin eikä Laurbecchiuksen tehtäväksi ja miksi Nils Nycopensis suositteli Brahelle Justanderia, vaikka oli puhunut muistokirjoituksesta Laurbecchiuksen kanssa, sitä eivät lähteet paljasta. Yksi selitys voisi olla Justanderin tunnettu suomen kielen taito: koska Brahe toivoi kolmikielistä muistorunoa ja koska yksi runo oli varmasti tarkoitus kirjoittaa suomeksi, tehtävään valittiin äidinkieleltään suomalainen Justander; Laurbecchius oli nimittäin kotoisin Ruotsista (Lagus 1891). Asiaa koskevien kirjeiden puuttuminen viittaisi siihen, että Nycopensis otti asian puheeksi Brahen kanssa vasta tämän palattua Turkuun keväällä 1651. Mahdollista on myös, että välittäjänä olisi toiminut Wexionius, joka syksyllä 1650 oleskeli pitkäköön ajan Tukholmassa ja sai tällöin mm. aatelisarvonsa (Laitinen 1912:79, 87-88; ks. viitettä 5).

Loppuvuodesta 1650 tai vielä todennäköisemmin keväällä 1651 Justander sai tehtäväkseen kirjoittaa Brahen toivomusten mukaisen kolmikielisen muistorunon (kielinä latina, ruotsi ja suomi). *Ultima Justa* pohjautuu olennaisesti Betulanderin ruotsinkielisen saarnan elämäkertosaan (ks. jaksoa 5.3), joten Justanderille toimitettiin malliksi kyseisen saarnan "personalialia" joko painettuna tai käsikirjoituksena. Mahdollisesti hän sai silmäiltäväkseen myös Betulanderin latinankielisen muistopuheen käsikirjoituksen, vaikkakaan sananvalinnan vertailu ei tue tätä teoriaa. Oletan, että Justander kronikkaansa kirjoittaessaan oli kosketuksissa Betulanderiin ja sai tältä suullisesti lisätietoja. Näiden kahden yhteistyö on todennäköistä jo senkin vuoksi, että he olivat opiskelutovereita¹⁰; sitä paitsi

---

10 Jonas Bened[icti] Betulander merkittiin oppilasmatrikkeliin kesäkuussa 1648 Brahen toisen kenraalikuvernöörikauden alkaessa, ja hän oli jo akatemiaan kirjoittautuessaan Brahen palveluksessa. Betulander esiintyi respondenttina Wexioniuksen esimiehydessä vain pari viikkoa ennen Justanderin *Epitome-disputaatiota* ja sai maisterinarvon jo toukokuussa 1650 (Lagus 1891).

Betulanderin toinen muistopuhe ja Justanderin *Ultima Justa* painettiin akatemian kirjapainossa lähes samanaikaisesti.

4.2 Typografiasta ja runomitasta

Ultima Justa on oikeastaan runojulkaisun latinankielisen runon otsikko, mutta sitä käytetään yleisesti koko painatteen yhteisnimityksenä. Vain latinalaisen runon nimiöstä, koko julkaisun ensimmäiseltä sivulta, löytyy tekijän nimi: *Hoc Trilingve Epos -- cecinit -- ERICUS JOHANNIS JUSTANDER ABOENSIS*. Muuten kaikilla nimiölehdillä on sama teksti: omistus Kristiina Katariina Stenbockille, Pietari Brahen puolisolle, sekä lyhyt selostus kreivittären kuolemasta ja hautaamisesta. Ajan tavan mukaan omistuksessa luetellaan asianosaisten arvonimet¹¹. Painate on ulkoisilta puitteiltaan komea, sillä tekstiladelman koko on keskimäärin 22 x 14 cm, suunnilleen sama kuin Kaarle X:n häärinossa. Koko runojulkaisu käsittää 19 sivua: latinankielisessä runossa on nimiön lisäksi kuusi, ruotsalaisessa ja suomalaisessa viisi sivua. Pituusero johtuu pikemminkin typografiasta kuin tekstimäärästä; latinalaisen runon loppuun Justander on nimittäin liittänyt hautakiveä varten kolme tekstiehdotusta, jotka täyttävät lähes koko viimeisen sivun. Tarkastellessani seuraavassa painatteen kolmea runoa käytän kustakin sen omaa otsikkoa: *Ultima Justalla* tarkoitan vain latinankielistä runoa enkä siis koko julkaisua; ruotsalaisesta runosta käytän lyhennettä SE (= *Sidste Ehretienst*) ja suomalaisesta WM (= *Wijmeinen Muisto*). Artikkelin jäljessä liitteenä olevan WM:n runotekstin rivit olen viitteiden helpottamiseksi numeroinut (rivejä on 172); esimerkkeihin liittyvät numerot viittaavat runon riveille.

Ultima Justa on painoasultaan muita runoja kirjavampi, sillä tekstiä ladottaessa on käytetty useita eri kirjasinlajeja: antiikvan ja fraktuuran vaihtelun ohella latoja on elävöittänyt tekstiä kursivoimalla ja lihavoimalla, käyttämällä versaalia ja kapiteelia. Sekä nimiössä että runossa on mm. nimet ladottu muusta tekstistä poikkeavalla kirjasinlajilla. SE ja WM ovat painoasultaan toistensa kaltaiset: kummassakin on käytetty fraktuuraa, eikä nimiä ole pyritty erottamaan muusta tekstistä. Kaikissa kolmessa runossa Justander on hyödyntänyt ajan tilapäisrunoissa esiintyvää typografista tekniikkaa¹², eräänlaista akrostikonin muunnosta: vainajan elämän tärkeät vuosiluvut - nämä mainitaan yleensä myös reunahuomautuksissa - on "kätkeyty" kyseisiä elämänvaiheita kuvaaviin säkeisiin roomalaisina numeroina. Ne kirjaimet, jotka esiintyvät roomalaisessa numerojärjestelmässä, on säkeissä ladottu

---

11 Kristiina Katariina on Visingsborgin kreivitär, Kajaanin vapaaherratar, Rydboholmin, Lindholmenin, Brahelinnan, Bogesundin ja Storgårdenin valtiatar, syntyyään Kronobäckin ja Örestenin vapaaherran tytär sekä Torpan ja Lennan perijätär; Pietari Brahella on kreivittären arvonimiä vastaavien lisäksi tittelit Ruotsin drotsi ja valtaneuvos, Tukholman Kuninkaallisen hovioikeuden presidentti, Suomen suuriruhtinaskunnan, Ahvenanmaan ja Pohjanmaan kenraalikuvernööri, Västmanlannin, Bergslagenin ja Taalainmaan laamanni sekä Turun Kuninkaallisen akatemian kansleri.

muusta tekstistä poikkeavasti antiikvalla ja suur-aakkosin: I, V, X, L, C, D ja M (= 1, 5, 10, 50, 100, 500 ja 1000). Kun säkeiden roomalaiset numerot laskee yhteen, saa summaksi sivun reunaan merkityn vuosiluvun. WM:ssä tätä typografista tekniikkaa on käytetty riveillä 2, 91-92, 107-108 ja 167-168.

Vainajan elämänvaiheet on runoissa jaettu otsikoituihin jaksoihin: syntymä, isän ja äidin suku, kasvatus, aikuisikä ja kuolema. Vaikka kaikkien runojen otsikot ovat latinaa, Justander on pyrkinyt vaihteluun käyttämällä synonyymisia ilmauksia. WM:ssä vainajan koko elämä selostetaan *Educatio*-otsikon kohdalla, muissa runoissa se on jaettu kahteen osaan. *Ultima Justassa Educatio*-jaksoa seuraa *Vita AEtatis mediae*, jonka alku sijoittuu Brahen ja hänen tulevan vaimonsa tapaamiseen (WM 85-); SE:n *Torus temperatus* -jakso taas alkaa Brahe-puolisoiden avioliiton kuvauksesta (WM 100-). Juuri tällä kohtaa on WM:ssä reunahuomautus *Vita mediae aetatis* ja vähän myöhemmin *Torus temperatus* (110-). Jostakin syystä muiden runojen otsikot ovat suomalaisessa runossa päätyneet sivun reunaan.

Reunahuomautukset jäsentelivät vainajan elämänvaiheet ja toimivat jonkinlaisina väliotsikkoina. Ne ovat kaikissa kolmessa runossa latinaa, ja niissä on samaa synonyymeilla variointia kuin otsikoissa. WM poikkeaa toisista sikäli, että se sisältää yhdeksän muista runoista puuttuvaa reunahuomautusta. Voisiko syynä olla runon suomenkielisyys? Ehkäpä latinankieliset väliotsikot olivat tarpeen, jotta suomea huonosti taitava tai sitä taitamaton saattoi havaita tässä runossa esitettävän samat asiat samassa järjestyksessä kuin muissakin. Reunahuomautukset eli marginaliat ovat 1642-vuoden Raamatun tyypillinen piirre, sillä yksinomaan niistä kertyy melkoinen sanemäärä. Raamatun lisäksi reunahuomautuksia näkyy käytetyn juuri WM:n tyyppisissä kronologisissa runoissa. Tällaisia ovat esim. Laurentius Petrin riimikronikka *Ajan Tieto* vuodelta 1658 (Pipping n:o 93) ja Johannes Keckoniuksen 1690 sepittämä muistoruno Gezelius-piispasta (Pipping n:o 286).

Ultima Justa käsittää 183 heksametrisäettä. Justander tuntuu hallinneen tämän klassisen runomitan, sillä säkeitä voi melko sujuvasti skandeerata. Sukukatsauksen ruotsalaisten nimien oikeaoppinen sijoittaminen heksa-metriin on tosin ollut ylivoimaista, eikä Justander niiden kohdalla ole varmaan pyrkinytkään noudattamaan latinaa koskevia laajuussääntöjä (ks. Sjöstrand 1953:9, 446-447). Oudon asun saavat nimet Kronobäck ja Öresten, kun skandearaa vaikkapa seur. säkeen (runojalat säkeen yläpuolella):

_____ |'____ |____ |'____ |'____ |'____

STeenbock, liber erat Baro ad Cronebäck ET Oresteen;

Näytteeksi Justanderin taidosta sepittää moitteettomia heksametrisäkeitä esitän seuraavat, joista jälkimmäiseen on kätkeyty vainajan syntymävuosi 1608:

12 Koristeellista typografiaa Justander harrastaa myöhemminkin. Esim. Kaarle X:n häärunossa nimiö on kruunun ja omistuskirjoitus valtaomenan muotoinen, kun taas latinankielisestä tervehdyksestä muodostuu kaksi akrostikonia, kuninkaan ja kuningattaren nimet (runon jäljennös teoksessa Melander 1928).

— — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — —

Nativitate sua, claris natalibus olim,

— — — | — — — — — | — — — | — — — — — | — — —

AEternae In terris faMae DeCoraVlt honore.

Renessanssin antiikinihailu oli tuonut klassiset runomitat uuskieliseenkin runouteen, mutta esim. heksametrin käyttö oli edelleen harvinaista. Ruotsinkielisissä runoissa heksametriä alkoi esiintyä 1650-luvulla, ja seuraava vuosikymmen oli tämän runomitan kulta-aikaa (Castrén 1907:187-189). Samoihin aikoihin tavoiteltiin heksametrin poljentoa myös suomenkielisissä säkeissä, joskin tulokset jäivät ontuviksi (Suomi 1963:272).

Sekä SE:ssä että WM:ssä Justander on käyttänyt 1600-luvulla muotiin tullutta, mekaaniseen tavunlaskentaan perustuvaa riimillistä runomittaa. Knitteli oli vuosisadanvaihteessa alkanut syrjäytyä, ja 1620-luvulta lähtien uusi, syllabinen runomitta yleistyi etenkin Saksassa ja Ruotsissa sitä mukaa kuin latina antoi tilaa muille kielille; tavallisia olivat 8- ja 7-tavuiset säkeet (Sylwan 1920:3-6, Melander 1928:14). Kyseinen mitta määräsi ainoastaan säkeiden tavuluvun, mutta ei asettanut tavujen laatua koskevia vaatimuksia.

Justanderin runoissa ei ole typografisia säkeistöjä, mutta teksti jakautuu semanttisiin kokonaisuuksiin, riimin koossa pitämiin säeryhmiin. Kukin rivi koostuu säeparista, 8-tavuisesta a-säkeestä ja 7-tavuisesta b-säkeestä, ja kaksi (joskus kolme) säeparia muodostaa "säkeistön". Nelisäkeisen ryhmän ensimmäinen ja kolmas sekä toinen ja neljäs säe ovat keskenään riimilliset (riimikaavana abab). Tämä kuvaus pätee paremmin SE:hen kuin WM:ään, sillä Justander käyttää uutta runomittaa näppärämmin ruotsiksi kirjoittaessaan. On muistettava, että WM oli Justanderin suomalaisrunojen esikoinen ja että suomen kieli oli vielä tilapäisrunoissa uusi tulokas. Tavunlaskenta on SE:ssä onnistunut melkein täydellisesti: runon 161 parisäkeestä vain 11:n tavumäärä poikkeaa oikeaoppisesta. Riimikaava on lähes poikkeuksetta abab, tosin soinnut yleensä yksitavuisia ja väliin vajavaisia. Ruotsin kielen lukuisat yksitavuiset sanat olivat niin tavunlaskennassa kuin riimittelyssä suurena apuna, mikä osaltaan vaikutti siihen, että SM teknisesti onnistui paremmin kuin WM. Näytteeksi Justanderin ruotsalaisesta riimistä esitän SE:n neljän eri jakson alkusäkeet (kyseiset jaksot ovat (1) syntymä, (2) isän suku, (3) kasvatusta ja (4) kuolema). Ensimmäisen säeryhmän toiseen b-säkeeseen on kätkeytyä vainajan syntymävuosi 1608.

1. HWadh först Födelse wedkommer, Så är Saligh Grefwinna.
På Drottningeholmen födder, Hoos slln DrottnVng CathrlnaM.

2. Hwar Salige Greffwinnas Stem, På Fäderne begynnes?
Så war hon een högh ädell lem, Som här fölier och finnes;

3. När hon så sijna späda åhr, Hoos sijn Föräldrar wäxer,
Hon straxt hoos dem skön lärdom fhår, På sijn Christendoms stycker:

4. NV sidst will Jag mitt Taal wända, Tit Hennes salig Affskeedh,
Och här medh min Dichtan ända: Ty thet är een låfligh seedh.

WM:ssä Justander on pyrkinyt noudattamaan samoja runontekoperiaatteita kuin SE:ssä, ja ainakin tavunlaskennassa hän on päässyt melko hyvään tulokseen: runossa on 172 parisäettä, joista kolme neljännestä sisältää 8-tavuisen ja 7-tavuisen säkeen. Tavuluvultaan poikkeavissa säepareissa on sitä paitsi toistakymmentä tulkinnanvaraista tapausta: tavumäärän saa "oikeaksi" vaihtamalla lukutapaa, ts. sijoittamalla tarvittaessa tavurajan pitkään vokaaliin tai diftongiin tai lukemalla vokaaliyhtymän (esim. *ia, io, ua*) alku-*i*:n tai -*u*:n *j*:ksi tai *v*:ksi ja joskus päinvastoin *j*:n *i*:ksi. Latinan metriikkaan tottunut Justander tunsi tietenkin vastaavanlaisen menetelmän klassisesta runousopista (ks. Sjöstrand 1953:446). Kyseinen tekniikka ei ole tuntematon oman vuosisatamme runoissa (Leino 1982:120-124). Rivien 2, 46, 49 ja 156 a-säkeiden tavumääräksi tulee kahdeksan, jos käyttää lukutapaa *VLLas* > u-li-aas, *Brunswijkist* > bruns-vi-i-kist, *Syndynen* > syn-ty-ne-en ja lukee sanan *minua* kaksitavuiseksi. Rivien 31, 63, 66, 88, 93, 98, 100 ja 165 b-säkeet muuttuvat 7-tavuisiksi, jos *i*:n ja *u*:n korvaa *j*:llä ja *v*:llä sanoissa *Waldia*, *Hertua(n/ll')*, *lawian*, *Awio(s)*- ja *Morsiann'*. Kolmitavuisiksi olisi myös luettava sanat *seoraill*, *Saarnait'*, *Armeliias* ja *carmeliias* riveillä 103, 131, 133. On tietysti mahdollista, ettei Justander ole aina edes pyrkinyt yhtenäiseen tavumäärään, sillä vaikka edellä olevat tapaukset lukee esittämälläni tavalla, jää jäljelle kolmisenkymmentä pelkästään 8-tavuisista säkeistä koostuvaa riviä (myöhemmissä runoissaan Justander sitä paitsi viljeli nimenomaan 8-tavuista säetyyppejä). Yleiskaavasta poikkeavat säkeet keskittyvät runon alkuun ja loppuun, toisaalta vainajan sukuhistorian, toisaalta sairauden ja kuoleman kuvaukseen. Säeparin vakioipituus on yksi niitä muotovaatimuksia, jotka Justander on parhaiten onnistunut täyttämään runon *Educatio*-jaksossa.

Kuvatessaan kieliopissaan suomalaista runomittaa akatemian jumaluusopin professori Eskil Petraeus (1649:65) toteaa säkeiden koostuvan "tietystä" tavumäärästä; tavulukua hän ei kuitenkaan ilmoita. Samassa yhteydessä hän huomauttaa, ettei tavujen laajuudella ole merkitystä, ja katsoo loppusoinnun suomalaisten runojen tyypilliseksi piirteeksi. Teoriointi osoittaa, että kansanrunouden tavun painoa ja laajuutta koskevat vaatimukset olivat Petraeukselle tuntemattomat. Ei myöskään riimiä koskeva huomautus perustunut todelliseen tietoon. Samoja virheellisiä käsityksiä esitti seuraavana vuonna Wexionius *Epitome*-teoksessaan (s. J8). Justander, niin suomalaista runomittaa kuin tavoittelikin, oli sidoksissa opettajiensa antamiin ohjeisiin. Länsisuomalaisena hänellä ei ollut omakohtaista kosketusta kansanrunouteen, eikä hän - kuten Suomi (1963:270) huomauttaa - ollut synnynnäinen runoilija. Hänen suomalaisrunojensa esikoinen, etenkin sen alku- ja loppuosa, on nykylukijasta avuton niin taiteellisesti kuin teknisesti. Miten runo täytti oman aikansa muoto- ja muut vaatimukset, siitä tuonnempana.

Runon a-säkeissä Justander tuntuu tavoittelevan kansanrunouden nelinuousuista trokeeta, mutta jättää opettajiensa ohjeiden mukaisesti tavujen ominaislaadun huomiotta. Tulos ei ole trokeemittaa enempää kuin kale-valamittaakaan: trokeemitan vastaisesti laskussa esiintyy pääpainollisia tavuja, kansanrunouden periaatteiden vastaisesti taas nousussa lyhyitä ja laskussa pitkiä pääpainollisia tavuja. Tavurakenteeltaan vaihtelevia kolmitavuisia sanoja säkeisiin on sijoitettu sattumanvaraisesti. (Mainituista mitoista ks. Leino 1982:47, 238-248, 291-292, 328.) Justanderin rytmitaju tuntuu vaatineen 7-tavuisen säkeiden loppuun kolmi- tai yksitavuisen sanan, sillä runsaat puolet b-säkeistä päättyy tällaiseen sanaan (a-

säkeistä noin neljännes). Myöhemmissä runoissaan - 1654, 1664 ja 1667 - Justander omien sanojensa mukaan viljelee vanhaa "hämäläis-suomalaista" mittaa. Tämä poikkeaa WM:n runomitasta sikäli, että säkeet ovat kauttaaltaan 8-tavuisia ja melko puhtaasti trokeisia; Justander näkyy mm. välttäneen kolmitavuisia sanoja ja niin ollen ilmeisesti tarkanneen tavujen painoa. Tästä syystä myöhemmät runot ovat esikoisepitelmaa rytmikkäämpiä.

Edellä on jo ollut puhetta runojen riimikaavasta. Loppusoinnusta tuli Justanderin suomalaisrunojen pysyvä piirre, joskin riimikaava vaihtui esikoisrunon jälkeen: myöhempien runojen säkeet ovat pareittain loppusointuisia (riimikaavana aabbcc jne.). Nykyisten runousoppien ohjeiden mukaan riimi alkaa painollisesta tavusta¹³, kun taas Petraeus (1649:65) riimimääritelmässään puhui vain "säkeiden viimeisistä tavuista"; painoon Petraeus ei tietenkään kiinnittänyt huomiota, koska ei painolla ollut merkitystä antiikin mitoissakaan. Justanderin loppusoinnut, jotka harvoin ovat yhtä tavua pitempiä, alkavat ymmärrettävästi usein painottomasta tavusta. WM:ssä on tavoitteena ollut sama riimikaava kuin SE:ssä, sillä säkeistä lähes 60 % hahmottuu tämän kaavan mukaisiksi "säkeistöiksi". Näistä suunnilleen kolmanneksessa loppusointu on sikäli täydellinen, että riimilliset tavut ovat ensimmäisestä vokaalista lähtien identtiset. Muut riimit ovat erityyppisiä puolisoituja tai ortografiaan perustuvia "silmäsointuja". Riimien epäpuhtaus johtuu eri seikoista: eroa voi olla kvantiteetissa, vokaaleissa tai loppukonsonanteissa. "Silmäsoinnuista" mainittakoon esimerkkeinä tapaukset *juuren - Stuuren* (26-27), *Laake - hake* (36-37), *waina - aina* (87-88), *aina - laina* (129-130), *ynseyttä - wältä* (135-136).

Runsaat 30 % Justanderin säkeistä on riimillisiä siten, että vain jompikumpi riimiparikki on loppusointuinen (riimikaavana abac tai abcb), minkä lisäksi sama riimi voi esiintyä jopa kolmessa säkeessä (abaa tai abbb). Kuudessa tapauksessa nelisäkeiseen ryhmään liittyy täydennyksenä parisäe, joko riimiltään itsenäinen (28, 31, 54, 99) tai jommankumman säkeen osalta edellisten riimien mukainen (17, 104). Loppusointujen tarkastelu osoittaa, että runon "säkeistöistä" - riimikaavana abab, abac tai abcb - yli 40 % on 1600-luvun riimimääritelmän mukaisia, minkä lisäksi puolisoitutumapauksia on ainakin yhtä paljon. Jotakuinkin hyväksyttävien riimisäkeiden osuudeksi tulee suunnilleen 80 %, ja yhtä suuri on "tietyn" tavumäärän sisältävien parisäkeiden osuus (ks. edeltä).

Petraeus (1649:65) mainitsee suomalaisen runon erikoisuutena alkusoinnun, niin myös Wexionius. Justander viljelee alkusointua kaikissa suomenkielisissä runoissaan. WM:n nimiä vilisevään sukukatsaukseen ei ole ollut helppoa sijoittaa kovin runsaasti alkusointuisia ilmauksia, mutta muualla niitä esiintyy taajaan. Tyypillisiä alkusointuisia konneksioita ovat attribuutin + pääsanan liitot (mainitsen esimerkit nominatiivimuotoisina ja ortografialtaan nykyaikaistettuina): *autuas avioside, ihana ikä, iso ilo, kauniit katekismukset, kaunoinen kumppani, kipujen koto, korkeat kummaiset, koseet korkeet, kuolman kuorma, kuninkaan kaima, lavia lanko, luja lepo, oikia oppi, puolisa paras, sanat suloiset, sisar sivee, surun sauna, suuri suku, suvut*

13 Leinon (1982:111) mukaan riimisäkeissä on "viimeisessä nousussa olevan tavun ensimmäisestä vokaalista säkeen loppuun sama segmentaalifoneemien jono".

sorkeet, vaivat valjut jne. Adjektiivin tai adverbiin liittyy usein alkusointuinen määräite: *juuri jumalinen, raitis ruumiista, ratki rakkahasti ~ runsahasti, ratki rampa, vaivoista väsynyt, valmis vaelta(ma)an, väsymätöln vaeltamaan*. Lopuksi näytteitä alkusointuisista verbin + adverbiaalinen liitoista (verbi 1. infinitiivissä): *himoita hartaasti, iloittaa ihanaisesti, kantaa kasteeseen, kasvaa kauniisti, kuulla kunnialla, lohduttaa lujasti, mennä morsiameksi, paisua pahemmaksi, rientää riemuun, ruokkia runsaasti, vahvistua vanhemmistaan, varjella vaaroista*. Justanderin alkusointuiset ilmaukset ovat yleensä näppäriä, ja juuri alkusoinnun tavoittelusta selittyvät monet erikoiset ja kuvaavat sanat ja sanonnat, mutta niistä myöhemmin.

5 Wijmeinen muisto

5.1 Runokielen piirteitä

Useat nykyään vain runokielelle ominaiset piirteet esiintyvät 1600-luvulla myös proosassa. Koska eräiden poikkeamien esiintymistajuus on kuitenkin runokielessä selvästi suurempi, on syytä tarkastella niitä nimenomaan runokielen ominaisuuksina, runonsepittäjän teknisinä apuvälineinä. Jo Petraeus (1649:66-67) esitteli sanoja lyhentävinä tai pidentävinä runokielen keinoina loppuheiton sekä liitepartikkelit ja johtimet (esimerkeissä vain deminutiivi- ja frekventatiivijohdoksia). Justanderin runon äänteellisiä runokielisyyksiä ovat mm. loppuheitto sekä muut lyhentymämuodot, muita poikkeamia lähinnä sanajärjestyksen ja sanaston erikoisuudet.

Saadakseni käsityksen loppuheiton yleisyydestä Justanderin proosassa laskin loppuheittoisten sanojen osuuden hänen käänntämistään asetuksista (ks. 3. jaksoa). Näissä teksteissä loppuheittoisten muotojen suhde sanemäärään on 1 : 8; WM:ssä vastaava luku on 1 : 3,5, mikä merkitsee keskimäärin yhtä loppuheittomuotoa säettä kohden¹⁴. Eroa ei ole ainoastaan loppuheiton määrässä, vaan sen laadussa. Justanderin proosatekstien loppuheitoista 46 % esiintyy paikallissijoissa, n. 30 % omistusliitteissä, 14 % *i*-päätteissä muodoissa (*sti*-adverbi ja konditionaali, mukana yksi translatiivi) ja 10 % partitiivissa. Runossa loppuheittoisten muotojen jakauma on erilainen: paikallissijat kattavat n. 35 %, omistusliitteet 13 %, *i*-tapaukset (nyt mukana myös imperfektejä) yli 10 %, partitiivi samoin 10 %, kun taas muita, Justanderin proosateksteissä esiintymättömiä muotoryhmiä on 30 %. Tähän ryhmään kuuluvat tapaukset ovat yleisyysjärjestyksessä yks. nominatiivi, partikkelit, verbin nominaalimuodot (+ yksi imperatiivi) ja essiivi. Vanhan kirjasuomen proosassa loppuheitto oli vakiintunut tiettyihin muotoryhmiin, mutta runoilijat käyttivät rajoituksitta hyväkseen sitä etua, jota loppuheitosta oli tavuluvultaan rajallisen riimisäkeen sepittämiseksi. Justander tarvitsi säkeisiinsä etenkin kaksitavuisia (a-säkeisiin) ja yksitavuisia (b-säkeisiin) sanoja; niinpä loppuheittoisista muodoista 45 % on kaksitavuisia ja 35 % yksitavuisia.¹⁵

Tarkastelen Justanderin loppuheittotapauksista vain niitä muotoryhmiä, jotka ovat harvinaisia hänen aikansa proosassa. Essiivin ja partitiivin loppuheittoa esiintyy 1600-

---

¹⁴ Leinon (1982:251) aineistossa, joka käsitti sata vuosina 1886-1948 ilmestynyttä runoa, loppuheittoinen muoto esiintyi keskimäärin joka 6. säkeessä.

luvun puolivälin proosassakin, mutta yleensä tietyissä sanoissa tai nimityksissä. Seuraavanlaiset tapaukset ovat proosassa harvinaisia: *cahten, coton, Morsiann', NeLlän'toist' Pälvän', Wijmeis, Wuonn'*; *Händ, Last, Pugunparsei, Scholui, Wirt, wuott'*; sitä vastoin partitiivimuodot *corkeit, Jäsenitt* ja *Saarnait'* ovat yleisiä proosassakin. Yks. nominatiiveissa katovokaali on *a, ä* tai *i*: *Emänd, Göst, Catharin', Margareth', Nöyr', Poic'; Greifw', Iso-äit, Caick', Cax, Keisar, lawemb, Riddar* jne. Partikkeleista mainittakoon seuraavat: *ain, ast, Ett', juur, cocht, Cosc', kyll', mutt, ratk', saak', sitt, waick, Wiel, ymbär*. Ns. *i*-tapauksiin sisältyvistä loppuheittoisista imperfekteistä vain supistumaverbien muodot ovat proosassa tavallisia. Sen sijaan Justanderin imperfektit *autt', hallidz, käsk', Läx, muistut, nauttitz, oll'* jne. kuuluvat runokieleen. Runokielisyyksiä ovat myös infinitiivi *pauhatt',* pass. partisiipit *catzeld'* ja *cutzutt'*, akt. partisiipit (tässä tapauksessa loppuheitto laajemmin käsitettynä) *luopun, nuckun, oll', ottann', Syndyn', tundencan* (< tuntenutkaan) ym., imperatiivi *catz* (< katso) sekä varsinaisen loppuheiton piiriin kuulumattomat tyypistymät *aut* (< auttanut) ja *jäll* (< jälleen; myös yhdyssanassa *jäll'yhdistöst*).

Muista tavulukua vähentävistä äänneopin ilmiöistä yleisin on vokaaliyhtymien assimiloituminen. Ajan proosassakin ovat tavallisia partitiivin ja 1. infinitiivin *eA-* ja *OA-*yhtymien assimiloitumat, Justanderilla mm. partitiivit *Colmee, Lepo, Vlco* ja infinitiivit *hake, luke, tukee*. Sitä vastoin *eA-*loppuisten nominien vakioasu on Justanderin ajan proosassa *iA-*tyyppinen (esim. *korkia*), minkä lisäksi partitiivin ja infinitiivin *iA-* ja *UA-*yhtymät ovat normaalisti assimiloitumattomia. Esimerkkejä Justanderilta: *Cosee Corkee, lawemb* (toisaalta *lawian*), *rohkee, Siwekin, sorkeet, Vhke, Vseesti; Etzi, Isii, caikij, Köyhi, tauti, Wuosi; Lucu, minu*. Muut tavulukuun vaikuttavat lyhentymät ovat hajatapauksia: pronomini *tai* pro *tämä* (oikeastaan on kyse sananvalinnasta, mutta *tai* on verrattavissa nykykielen *tää-*varianttiin), *nää* pro *nämä*, sisäheittoiset muodot *ihanaiset* pro *ihanaisest(i)* ja *Cuolman* pro *kuoleman* sekä tyypistyneet illatiivit *corkeen* pro *korkeehen* ja *waeldan* pro *vaeltamaan* (3. infinitiivin tunnuksen puuttuminen on tuiki harvinaista proosassa). Tavunlaskenta on selvästi vaikuttanut Justanderin sanan- tai muodonvalintaan; etenkin henkilönnimistä ja titteleistä hän käyttää tarpeen mukaan lyhempää tai pitempää varianttia: *Ootin poick* (vrt. *Uoti*) ~ *Oleff* (vrt. *Olavi, Uolevi*), *Jochim* pro *Joakim*, *Göstan* ~ *Göstafwin*, *Lijszbeth* ~ *Elizabeth*, *Margareth'* mutta *Margrethan*, *Hertog* vaikka toisaalta *Hertuan*. Ruotsin sanan *riksråd* 'valtaneuvos' vastine on tarpeen mukaan *Neuwo* ~ *Neuwoja* ~

---

15 Leinon (1982:252) aineiston jambisissa runoissa peräti neljä viidennestä loppuheittoisista muodoista oli yksitavuisia.

Neuwo-Herr' ~ *Neuwo-herra* ~ *Neuwon andaja*, 'kuvernööri' on *Gouverneur*i, mutta myös *Waldia* jne.

Valtaosa runon äänteellisistä poikkeamista on tavulukua vähentäviä lyhentymiä. Jonkin verran on myös päinvastaisia tapauksia, joissa tavulukua on pyritty lisäämään. Lyhentymät ja pidentymät eivät välttämättä selity tavunlaskennasta, sillä niitä aiheuttavat runossa myös muut seikat, esim. riimi. Esittelen seuraavassa ryhmittäin joitakin Justanderin käyttämiä tavulukua lisääviä menetelmiä:

- Vokaalien välisen *h*:n säilyttäminen: *Länihin, seoramahan* (toisaalta *sanomaan, rundeleman*), *warjelcohon* (samassa säkeessä *siunackon*), *runsahast* (myös *Runsasti*), *rackahast* (toisaalta *rackalla*).
- Johdokset: *seoraill, holhoili* (toisaalla *Holhois*), *carmelias pro karmias, ilahutti* (toisaalla *iloitti*), *Cummaisten pro kummein*.
- Loppuvokaalin lisääminen: *Steenbocki* (toisaalla *STeenbock*), *Henrichi* vaikka *Erich*.
- Liitepartikkelit (lähinnä *-kin*): *Catharinangin, siwekin, Luneburistakin, vlcokin, opitkin, Lohdunaxengin, parhatkin*.

Runo poikkeaa syntaksiltaan 1600-luvun proosasta sekä lause- että lauseketasolla. Sille ovat ominaisia lyhyet lauseet ja melko yksinkertainen virkerakenne; alisteetkin ovat valtaosaltaan relatiivilauseita ja nämä taas useassa tapauksessa itsenäisiksi tulkittavia (rel. pronominia on vanhan kirjasuomen tapaan käytetty persoona- tai demonstratiivipronominin funktiossa). Ajan proosassa, esim. ruumissaarnejen elämäkerroissa, virkkeet ovat yleensä pitkiä ja kompleksikkaita. Aiheensa vuoksi runon alkuosa on lauserakenteeltaan erilainen kuin runon muu osa. Siinä lauseet käsittävät keskimäärin kaksi riviä, ts. nelisäkeinen ryhmä muodostaa lausekokonaisuuden; puolet lauseista on sivulauseita, tosin yhtä lukuun ottamatta relatiivisia ja niin ollen usein päälauseen veroisia. Runon muussa osassa (rivit 69-172) lauseet ovat keskimäärin vain yhden parisäkeen pituisia; sivulauseiden osuus ei nouse edes kolmannekseen lauseiden määrästä, ja relatiivilauseita on jopa vähemmän kuin muita sivulauseita.

Lauseiden verbiloppuisuus sekä subjektin ja predikaatin inversio ovat melko yleisiä vanhan kirjakielen proosassakin, joten en tarkastele runoa näiden seikkojen osalta. Sitä vastoin esittelen muita inversiotapauksia, jotka katson lähinnä runokielen piirteiksi. Attribuutin ja pääsanan inversio on yleinen: *Drotz rohkee, Neuwo-herra Vhke, Hertuan Bäijerin maast miehullisen, Cosee Corkee, sugut, sorkeet, waiwat waljut, Tytär Albrechtin*. Joskus attribuutin ja pääsanan muodostaman lausekkeen rikkoo jokin väliin sijoitettu elementti: *Äitien cans coseet corkeet, STEenbock nijn cansz niminen* (tässä lauseke on

yhdyssanan luonteinen), *Grefwinnan Margrethan naj, Syndynen Swartzenborist*. Riveillä 67-68 appositio-attribuutin *Waldiastr, sijt wijdennest* erottaa pääsanastaan kokonainen lause. Postpositio on joskus siirtynyt prepositioksi: *Cans corkeitten Cummaisten, Cans caunoisen Cumpanins, Wastan waiwoja, jälkin cuollon, tygö Yliän*. Vain kerran Justander on sijoittanut konjunktion muualle kuin lauseen alkuun (84); tämä inversiotyyppi on oman vuosisatamme runoissa melko tavallinen. Rivillä 160 nominaalimuotoihin kuuluvat määritteet ovat joutuneet kauas pääsanastaan: *HERran huoman* on infinitiivin *Jäädä* ja *tästä Luolast* infinitiivin *eroitesans* määrite. Kyseisessä säkeessä Justander on ansiokkaasti hyödyntänyt verbien erilaista rektiota.

Runokielen tilille pantavia lauseopillisia rikkeitä runossa on vähän, ja nämäkin harvinaiset tapaukset keskittyvät alkupuolelle, Justanderin kannalta runon hankalimpaan osaan. Viidessä tapauksessa säkeestä/säeryhmästä puuttuu *olla*-verbi. Ellipsi on yleensä luonteva (esim. 42-43, 58, 59-60), mutta rivien 24 ja 26-27 elliptiset relatiivilauseet ovat epäonnistuneita: *olla*- verbi ei yksinkertaisesti ole mahtunut tavuluvultaan jo täysiin säkeisiin. Runon alussa Justander on riimin vuoksi ilmaissut vierailukutsun esittäjän genetiivillä: *Drottning Catharinan caimans* (3-4); proosateksti olisi tässä liittännyt passiiviseen predikaattiin ablatiiviagentin (Betulanderilla "blev buden, aff H. K. M. Dråtningh Catharina").

Tähän asti olen käsitellyt lähinnä grammaattisia runokielisyyksiä, fonologisia, morfologisia ja syntaktisia poikkeamia. On syytä myös lyhyesti tarkastella, miten runomitan paine on vaikuttanut Justanderin sanastoon. Oudolta tuntuva sananvalinta selittyy usein alkusoinnun tai riimin tavoittelusta; Justanderilla on myös erityisiä suosikki-ilmauksia, jotka toistuvat hänen suomenkielisisissä runoissaan. Alkusointuisista ilmauksista on runsaasti esimerkkejä 4. jakson lopussa, joten tarkastelen nyt vain joitakin erikoistapauksia.

Alkusointu selittänee oudon sananvalinnan mm. seuraavissa tapauksissa: *lujan lewon* (78) 'suuren rauhan', *Cuolman cuorma* (115) pro *kuolemantauti*, *surun Saunaa* (119) 'suruja, koettelemuksia', *Suremastakin suututti* (122; merkitys tässä ilmeisesti 'sai unohtamaan surunsa'; 1667-vuoden runossa Justander käyttää *surema*-sanaa 'kuoleman' merkityksessä), *Runsasti ruockei* (129) so. antoi runsaita lahjoituksia (1656-vuoden runossa "ruokkijat" ovat 'lahjoittajia'). Sanoilla *suku* ja *lanko* 'avioliiton kautta tulleet sukulaiset' on oma alkusointuinen attribuuttinsa: *suuret sugut* mutta *lawian Isäin Langon* (66); "laveita" ovat myös laivat ja liput 1654-vuoden runossa. Sana *korkee(t)* on kahdesti saanut riimiparikseen *sorkee*-sanan: *sugut sorkeet* (68), *Neitzen sorkeen* (86). Jumala "lainaa lepoa" (pro *suo, antaa*), koska riimi (*aina* 129) ja alkusointu (*Lepo* 130) kyseistä sanaa vaativat. Oudot ilmaukset *Vneen LÄX'* (proosateksteissä *Herrassa nukkui ~ poisnukkui*) ja *Pyhäsä parls* 'seurassa'

(168) aiheutuvat Justanderin säkeisiin kätkemästä vuosiluvusta, johon tarvitaan mm. roomalaiset numerot V, L, X ja I.

Runojensa henkilöistä Justander käyttää mielellään hypokoristisia ilmauksia, usein deminutiivijohdoksia. WM:ssä kummit ovat *kummaisia*, vainaja *Kristuksen kullainen*, rakastavaiset *kyyhkyläisiä* ja puoliso *kultakumppani* tai *kaunoinen kumppani*. Ilmaus (*kulta*)*kumppani* esiintyy muissakin runoissa (v. 1652 ja 1654). Näytteinä muiden runojen hyväily sanoista mainittakoon morsiamesta käytetyt *hyppyräinen* ja *tyttyräinen*: (v. 1654) ja lapsista käytetyt *imeväinen* ja *pikkurainen* (v. 1652). Justanderin suosimia sanoja ovat mm. adverbi *ratki* (kolme kertaa WM:ssä, kerran 1664) sekä verbit *pauhata* 'laulaa, riemuita' (kahdesti WM:ssä, kerran 1652), *perustaa* 'vahvistaa, luoda pohja' (WM:n lisäksi 1656 ja 1664) ja *paisua* 'kasvaa' (vuosien 1652, 1654 ja 1656 runoissa johdot *paisuttaa* ja *paisutella* 'kasvattaa' viittaavat lasten kasvattamiseen). Maneeristunut fraasi *katso kuin(ka)* - aina loppuheittoisena kuten WM:ssä - esiintyy myös vuosien 1652, 1664 ja 1667 runoissa; kahdesti Justander on käyttänyt sitä runon aloitusfraasina, kahdesti aivan alun tuntumassa. Ilmaus *lohduttaa itse(e)nsä lujasti* esiintyy kaksi kertaa WM:ssä ja kerran 1652-vuoden hautarunossa. Runokielisiksi ilmauksiksi lienee katsottava myös Justanderin toistuvasti 'polveutumisesta' käyttämä verbi *vesoa* sekä siihen liittyvä '(suku)haaraa' tarkoittava sana *vesa*.

5.2 Vanhan kirjasuomen piirteitä

Runo edustaa niin ortografialtaan kuin kieleltään Raamatun vakiinnuttamaa käytäntöä. Ortografian erikoisuuksina mainittakoon kuitenkin loppuheiton melko säännöllinen osoittaminen heittomerkillä, pyrkimys merkitä painottomien tavujen pitkät vokaalit muihinkin tapauksiin kuin illatiivimuotoihin (*Rijkij, rohkee, Colmee, Vseesti, wainaat, Saunaa* jne.) sekä sananloppuisen *t:n* ja loppuheittoisten muotojen viimeisen konsonantin kahdentaminen (*nytt, wäärätt, Aamutt, Ehtott, Häätt, Saitt; tiess', seorail, pauhatt', ottan', woittann'* ym.). Joihinkin vanhalle kirjasuomelle tyypillisiin äänneopin piirteisiin viittasin edellisessä jaksossa; tässä yhteydessä totean, että Justander äänne- ja muoto-opin osalta noudattaa 1600-luvun puolivälin yleisnormia. Koska vanhan kirjakielen äänne- ja muoto-opista on runsaasti kirjallisuutta, en puutu runon tähän puoleen. Sitä vastoin esittelen lyhyesti joitakin syntaktisia seikkoja.

Runon virkkeet ovat rakenteeltaan yksinkertaisia, joten syntaktinen anti jää tarkkailijalle vähäiseksi: mm. lauseenvastikkeita ja muita alisteita on harvassa. Ne nykykielestä poikkeavat syntaksin piirteet, joita ei voi panna runokielen tilille, ovat tavallisia myös ajan proosakirjallisuudessa. Edellä viittasin jo sanajärjestykseikkoihin: lauseiden verbioppisuuteen sekä subjektin ja predikaatin inversioon. Muista lauseopin piirteistä mainittakoon seuraavat:

- Postpositiorakenne pelkän sijamuodon asemesta: *Kirjoitus Ylitze Sen Corkiasucuisen -- Frouwan* (nimiö); *Catharinangin Cans täysi Sisar* (54); *armahda nyt Minun Syndisen päälleni* (157-158).
- Sijojen nykyisestä poikkeava funktio (etenkin paikallissijat nyk. genetiiviattr:n vastineina): *Peri-Herr'*, *Torpan ja Lennan Länihin* (15-16) 'T:n ja L:n läänitysten perijä'; *Syndyn Grefwinna Raasborist* (28) 'syntyään R:n kreivitär ~ R:n perintökreivitär'; *sijt sugust STeenbockeista* (35) S:n suvusta'; *Luneburin syndynyt, Förstinna ja Brunswijkist* (45-46) 'L:n ja B:n perintöruhtinatar'; *Grefwinnan Margrethan -- Swartzenborist* (48-49) S:n kreivittären M:n'; *Albrechtin, Hertuan Bäjjerin maast* (63-64) 'A:n, Baijerin (maan) herttuan'; *Yhdexäs Päiwä Heinäcuust* (161).
- Partitiiviobjekti nykyisen akk.objektin vastineena (*Colmee* 96 ja *caikij Jäsenitt* 112).
- Artikkelien käyttö: *se Suursucuinen, Herr Erich, Hertog Henrichi, Se nuorembi* jne. useita kertoja.

Verbin lukukongruenssin rikkeet (etenkin liittomuotojen partisiipeissa) sekä nykykielestä poikkeava tempusten käyttö, mm. perfektin imperfektin funktiossa, ovat tosin tavallisia vanhan kirjasuomen proosassa, mutta tämäntyyppiset poikkeamat voivat WM:ssä selittyä myös runomitasta. Kyseeseen tulevat tapaukset ovat *cuoli* (33) pro *kuolit*, *saanut* (65) pro *saaneet*, *piti* (92) pro *pidit*, *todista* (138) pro *todistavat* sekä *on tullut* (9) pro *tuli* ja *on elänytt* (148) pro *eli* tai *oli elänyt*.

Sanastoltaan runo poikkeaa muista 1600-luvun elämäkerroista sikäli, että se sisältää tavallista enemmän outoja nimiä ja lainasanoja; etenkin runon alkupuolella paikannimien ja tittelien asu on silmään pistävän epäsuomalainen. Syynä on tietenkin runon aihe: vainajan sukulaiset ovat useassa polvessa toimineet korkeissa viroissa ja olleet kosketuksissa kuninkaallisiin, kun taas muut 1600-luvun suomenkieliset "personaliat" esittelevät yleensä pappien ja papinvaimojen (joskus lasten) elämänvaiheita. Justanderin oli sovittava säkeisiin "sukujen" ja "lankojen" tittelit ja kotipaikat, ja hän selviytyi tehtävästä käyttämällä aikalaistensa tavoin ruotsalaisia sanoja sellaisinaan tai hiukan suomalaistettuina. Koska ennen kaikkea runon sanasto oudostuttaa nykylukijaa, esittelen outoasuiset paikannimet ja tittelit (henkilönnimet käyvät ilmi oheistamastani sukutaulusta); valtaosa niistä esiintyy tosin myös seuraavassa jaksossa. Lopuksi mainitsen eräiden omaperäisten sanojen ja yleislainojen nykykielestä poikkeavat merkitykset.

Ruotsalaiset ja saksalaiset paikannimet ovat yleensä helppotunnisteisia, joskin asultaan nykyisestä poikkeavia: *Brunswijk(i)* 'Braunschweig', *Bäijerin maa* 'Baijeri', *Drottningiholma*, *Luneburi* 'Lüneburg', *Stockholm(i)*, *Westerwijk(i)* 'Västervik', *Westgöthin Maa* 'Länsi-Götanmaa'.

Ruotsalaisasuisia miesten arvonimiä ovat *Churförsti* 'vaaliruhtinas', *Drotz(i)* ~ *Drotzet* 'drotsi, oikeuslaitosta valvova virkamies', *Försti* 'ruhtinas' (myös yhdyssanana *Perindöförsti*), *Greifwi*, *Herr* (ruotsin mukaisesti nimen edellä loppuvokaalittomana), *Hertog(h)* (toisaalla myös asu *Hertua*), *Rijkin Marski* 'valtamarsalkka', *Riddari*; naisten arvonimiä ovat *Churförstinna* 'vaaliruhtinaan puoliso', *Drottning(i)* 'kuningatar', *Frouwa* ~ *Frw* 'rouva, valtiatar, emäntä' (lyhyt asu yleensä nimen edellä), *Förstinna* 'ruhtinatar', *Grefwinna* 'kreivitär' (myös yhdyssanoissa *Peri-Grefwinna* 'perintökreivitär' ja *Pfalz-Grefwinna* 'pfalzkreivin puoliso') ja *Herrinna* (yleensä konneksiossa *Vapaa Herrinna* 'vapaaherratar'). Eräiden arvonimien asun Justander on suomalaistanut (tästä lähin esiteltävien sanojen ortografia on nykyaikaistettu): *lakimies* 'laamanni', *neuvo(herra)* ~ *neuvoja* ~ *neuvonantaja* 'valtaneuvos', *periherra* '(kartanon tai tilusten perijä' (nimiösivulla kreivittären yhtenä tittelinä on Torpan ja Lennan *perintörouva* 'perijätär') sekä *hovin valtia* 'hovin taloutta valvova virkamies, hovimestari' ("Sigismunduxen Huowisa -- Waldia" 43).

Aiemmissä yhteyksissä ilmi tulleiden sanaston erikoisuuksien lisäksi runossa on useita vanhassa kirjasuomessa tavallisia, mutta nykylukijalle joko äänneasultaan tai merkitykseltään outoja sanoja. Esittelen näistä tärkeimmät sanaluokittain aakkosjärjestyksessä.

- Substantiiveja: *avioskäsky* 'avioliitto', *huovi* 'hovi', *häälynä* 'hälinä', mahdollisesti myös 'hurmio', *juuri* 'suku(haara)', *koseo* (~ *kosio*) 'kosija', *lanko* 'suku(lainen)', *muisto* (fraasi *korkeassa* ~ *ylistettävässä* ym. *muistossa* on yleinen vainajasta käytetty ilmaus, merkitys 'autuas, Herrassa nukkunut'; vastaava ruots. ilmaus on *höglövlig(ast)* ~ *glorvördig i åminnelse* yms.), *ukko* 'isoisän t. isoäidin isä'.
- Adjektiiveja (ja partisiippeja): *jalo* 'suuri, erinomainen', *karmelias* (=karmias) 'tyly, vihainen', *nimitetty* 'mainittu', raitis 'terve', *saattamatoin* 'vaivainen, kykenemätön', *siveä* 'hiljainen, vaatimaton, kiltti', *sorkea* 'sorja, kaunis, erinomainen', *syntynyt* 'syntyään, syntyperäinen', *valju* 'kova, kurja', *vireä* 'ahkera', *visu* 'huolellinen'.
- Verbejä: *edesottaa* 'ottaa esiin, aloittaa', *kuulla* 'totella', *pyytää* 'haluta, yrittää', *päältäkuullella* 'kuunnella', *solvaista* 'halveksia'.

- Adverbeja: *aivan* 'hyvin, kovin', *hopusti* 'pian, nopeasti', *juuri* 'aivan, kovin, suuresti', *kohdastansa* 'heti, pian', *päänänsä* 'täysin, yksinomaan', *ratki* 'aivan, hyvin, kovin', *semmenkin* 'varsinkin', *viimeiseltä* 'lopuksi, vihdoin'.

5.3 Henkilöhistoriallinen tausta

Justanderin esittämien elämäkertatietojen pohjana on Jonas Betulanderin ruotsinkielisen ruumissaarnan "personalia" (ks. jaksoa 4.1), minkä lisäksi Justander on voinut saada lisävihjeitä Betulanderilta tai jopa Brahelta. Betulanderin latinankielisen muistopuheen sananvalinta ja asioiden esittämisjärjestys eivät viittaa siihen, että Justanderilla olisi ollut tämä versio mallinaan. Betulander oli tietenkin saanut tarvitsemansa tiedot Brahelta sekä suullisesti että osin kirjallisesti; olihan Brahella tapana kirjoittaa muistiin elämänvaiheitaan. Päiväkirjan pitäminen oli suvussa perinteenä, sillä myös Pietari Brahen isä ja isoisa jättivät jälkeensä muistiinpanoja (Nordman 1904: 21-22, 30-31). Brahen *Tänkebok*, eräänlainen muisti- tai päiväkirja, sisältää tapahtumia ja päivämääriä vuosilta 1602-55. Siinä on mm. maininta avioliiton solmimisesta, lasten syntymästä ja kuolemasta sekä yksin ja vaimon seurassa tehdyistä matkoista; kreivittären kuoltua Brahe on kirjoittanut kuvauksen puolisoiden avioliitosta sekä vaimonsa luonteesta, sairaudesta ja kuolemasta. Kyseinen kuvaus on todennäköisesti liitetty päiväkirjaan vasta paljon myöhemmin, sillä Brahe kirjoittaa vieneensä vaimonsa arkun Bogesundin kartanon hautaholviin ja lapsistaan kertoessaan mainitsee myös tyttärenpoikansa kuolemasta (Elsa Beatan poika syntyi 1652 ja kuoli samana vuonna). Mahdollisesti Brahe antoi Betulanderille muistopuhetta varten jonkinlaisen luonnoksen, jonka sisällön hän myöhemmin siirsi päiväkirjaansa. Tähän tuntuisi viittaavan Betulanderin sananvalinta eräissä tapauksissa. Kreivittären luonteenpiirteiden ja uskonnollisuuden kuvauksessa Betulander saattoi nojautua omiin havaintoihinsa, olihan hän Brahen hovisaarnaaja ja niin ollen ilmeisesti kreivittären sielunhoitaja.

Muistorunonsa kappalejaon Justander on lainannut Betulanderilta; tämä on jaksoitellut "personaliansa" seuraavasti: 1. *Födelse*, 2. *Herkomst, Slächt och Börde, Fäderne/Möderne*, 3. *Uptuchtelse*, 4. *Lefwerne*, 5. *Gudeliga affskedd aff thenne Werlden och saliga Endalyckt*. Muissa 1600-luvun suomenkielisissä elämäkerroissa ei ole väliotsikoita, ei myöskään Betulanderin toisessa muistopuheessa. Asioiden esittämisjärjestys on sama ja paikoin jopa sananvalinta lainaa Betulanderilta, ts. suoraa käännöstä. Näytteeksi siitä, miten tarkasti Justander seuraa pohjatekstään, esitän rivien 1-3 mallina olleen alkulauseen: "HWadh then Salige Grefwinnans Födelse wedkommer, så är hennes Grefwelige Nåde, nu Saligh hoos Gudh, född på Drotningeholm. Åhr 1608, dijt H.N. salige Frwmoder bleff buden,- -." Ymmärrettävistä syistä Justander seuraa

Betulandera tarkimmin kreivittären syntymää ja sukuhistoriaa koskevissa jaksoissa. Runon harvat mallista poikkeavat kohdat ovat yleensä vain asiallisen esityksen runokielistä täytettä.

Tarkastelen tässä jaksossa Justanderin riimikronikkaa henkilöhistoriallisena kuvauksena, sen suhdetta pohjatekstiin ja - sikäli kuin mahdollista - historialliseen taustaan. Justanderin ja Betulanderin antamien asiatietojen paikkansapitävyyden olen tarkistanut yleisistä hakuteoksista, elämäkerrastoista sekä Brahen päiväkirjamerkinnoista. Koska kreivittären sukuhistoria pitkine polveutumisketjuineen on asiaan perehtymättömälle hankalaa luettavaa, olen liittänyt esitykseeni Kristiina Katariina Stenbockin (lyhenteenä K.K:n) sukutaulun (liite 1). Henkilönnimet esiintyvät siinä kansallisuuden mukaan ruotsalaisessa tai saksalaisessa asussa (esitykseenikin olen suomalaistanut vain tunnetuimpien henkilöiden nimet). Kreivittären suvun historia on samalla Ruotsin tunnettujen aatelissukujen historiaa: useassa sukupolvessa toistuvat sellaiset nimet kuin Vaasa, Brahe, Sture, Stenbock ja Leijonhufvud.

Runon mukaan K.K. syntyi äitinsä Beata Margaretan ollessa Drottningholmissa kuningattaren vieraana. Kyseessä ei ole nykyinen Drottningholmin linna, vaan sen edeltäjä, Juhana III:n rakennuttama kivitalo, jonka leskikuningatar kaksi vuotta aiemmin oli hankkinut käyttöönsä. Kustaa Vaasan, runon "Ensimmäisen Göstafwin" ja "Wanhan Göstan", kolmas vaimo Katariina (1535-1621) oli Beata Margaretan isoäidin Beata Gustafsdotter Stenbockin (52-54) sisar, ja Kustaa Vaasan kuollessa 1560 hän oli ollut vasta 25-vuotias. Runosta saa sen käsityksen, että K.K:n äiti olisi kuningattaren kaima (4), mutta kaima on tietenkin Kristiina Katariina. Kasteentodistajina mainitut Kaarle-kuningas ja tämän "kumppani" ovat Kaarle IX ja hänen toinen vaimonsa Kristiina, Kustaa II Aadolfin äiti (Betulanderilla "Drätning Christina").

K.K:n isävainajan yhteydessä (15,16) mainitaan Stenbockien periytyvät arvonimet ja läänitykset: Gustaf Eriksson Stenbock on Kronobäckin ja Örestenin vapaaherra sekä Torpan ja Lennan (kartanoiden) isäntä. K.K:n isoisa Erik Gustafsson oli aikoinaan saanut Kronobäckin ja Örestenin läänityksikseen. Kunkin Stenbockin yhteydessä käy myös ilmi, että tämä on ollut Ruotsin valtaneuvos (16, 20, 31, 35). Suvussa esiintyvien Sturenimisten henkilöiden kohdalla Justander on parissa yksityiskohdassa hairahtunut. Jostakin syystä hän kirjoittaa, että Magdalena on "Stockholmin" (23) ja Västervikin kreivitär, vaikka Betulanderilla - samoin Justanderin SE:ssä - on "Stäkeholm". Kyseessä on Västervikissä sijaitseva Stegeholmin linna eikä suinkaan Tukholma! Magdalena Sturen isäksi Justander esittää aivan oikein Svante Sturen, jolle Erik XIV antoi kreivinarvon ja Västervikin kreivikunnan (22-24), mutta Sten Sturea koskevat säkeet (25-27) ovat harhaanjohtavat. Runon mukaan Magdalena

Sture on Stenin pojantytär, mikä pitää paikkansa, mutta Justander esittää Märta Leijonhufvudin Magdalenan isoäidiksi ja Sten Sturen vaimoksi; itse asiassa Märta oli Svanten vaimo ja Magdalenan äiti. Sten Sture nuorempi oli aikoinaan Ruotsin valtionhoitaja, Justanderin mukaan "Rijkij hallidz" (25). Väärinkäsitys johtuu Betulanderin tekstistä, jossa relatiivipronominin ja sen korrelaatin välissä on pitkä appositio (olen kursivoinut rel. pronominin ja tarkoitetun korrelaatin): "Frw Magdalena Sture -- hwilkens Herfader war *gamble Grefwe Svante Sture*, aff Stäkeholm och Westerwijk, vnge Herr. Steen Stures Sweriges Rijkes Föreständares Sonedotter, *dens* Hwsfrw war Frw Marta Lejonhufwud --." Mainittakoon jo tässä yhteydessä, että Märta Leijonhufvud sekä myöhemmin esiteltyt Brita (32) ja kuningatar Margareta (33) olivat sisaruksia, valtaneuvos Erik Abrahamsson Leijonhufvudin tyttäriä, ja äitinsä Ebba Eriksdotter Vaasan puolelta sukua Kustaa Vaasalle (tämä oli äidin pikkuserkku). Sisaruksista Margareta oli Kustaa Vaasan toinen vaimo.

Justanderin omaperäinen, Raaseporin sijaintia koskeva huomautus (28) on hiukan oudosti muotoiltu: "VdenMaan Linnan Läänist" tarkoittaa 'Ijudellamaalla sijaitsevan (Raaseporin) linnan läänistä'¹⁶. Justanderin K.K:n isoisänistä Gustaf Olofsson Stenbockista käyttämä titteli "Westgöthin--Waldia" (31) tarkoittaa Länsi-Götanmaan kuvernööriutta. Että samainen Gustaf Olofsson oli myös Ruotsin valtamarsalkka, ilmenee riviltä 53, jossa on puhe hänen tyttärestään. K.K:n isoisän isoisä Olof Arvidsson (34,35), Torpan säteritilan isäntä ja kihlakunnantuomari, oli Stenbockin nuoremman aatelissuvun kantaisä; hänen poikansa Gustaf korotettiin vapaaherrasäätyyn. Justander on sivuuttanut Betulanderin mainitseman Torpan herruuden.

Esitellessään K.K:n äidin Justander luettelee Brahe-suvun periytyvät arvonimet ja läänitykset: Beata Margareta on Visingsborgin kreivitär sekä Rydboholmin ja Lindholmenin vapaaherratar (40, 41). Visingsborgin kreivikunnan sai aikoinaan läänitykseksi Pietari Brahen samanniminen isoisä (50,51), Kustaa Vaasan sisarenpoika, Erik XIV:n myöntäessä serkulleen kreivinarvon (samalla sai kreivinarvon em. Svante Sture). Rydboholmin herraskartano joutui Brahe-suvulle myötäjäisinä, kun Tärnan kartanon herra Joakim Brahe (55) nai Kustaa Vaasan sisaren Margaretan (57) ja tämä toi sukuun isälleen Erik Johansson Vaasalle kuuluneet tilukset (mm. Kustaa Vaasa syntyi Rydboholmissa). 1400-luvulla Rydboholm oli

---

16 Keskiaikainen Raaseporin lääni, johon kuuluivat Länsi-Uudenmaan kirkkopitäjät, menetti entisen merkityksensä ja linna rappeutui, kun Kustaa Vaasa 1550 perusti Helsingin ja läänin keskukseksi tuli Helsingin kuninkaankartano.

samoin avioliiton kautta siirtynyt Sture-suvulta Vaasojen omistukseen. K.K:n äidinisä Erik Pedersson Brahe (42), Justanderin runossa kuningas Sigismundin hovin "Waldia", oli Betulanderin mukaan "Kong: Sigismundi til Swerige och Pålan Hoffmästare"¹⁷ (sanan merkityksestä ed. jaksossa). Erik oli Pietari Brahen isän Abrahamin veli, joten K.K:n äiti Beata Margareta ja Pietari Brahe olivat serkukset. Brahe-sukuun Saksasta tulleen Braunschweig-Lüneburgin ruhtinassuvun edustajat Elisabethin (45,46) ja hänen vanhempansa (47-49) Justander esittelee aivan Betulanderin tapaan, samoin Pietari Brahe vanhemman ja tämän puolison (50-54). Aivan kuten pojanpoikansa myöhemmin Pietari Brahe vanhempi oli Ruotsin drotsi ja valitsi puolison Stenbockien suvusta. Seuratessaan K.K:n saksalaisen isoäidin sukujuuria vielä pari sukupolvea taemmaksi (59-64) Justander noudattaa uskollisesti Betulanderin tekstiä, mutta jättää nimeltä mainitsematta Henrik-herttuan vaimon, Saksin vaaliruhtinaan tyttären Margaretan (61). Sitä vastoin Justander viittaa Baijerin herttuan Albrektin sotilaallisiin ansioihin (64), kun taas Betulander ainoastaan mainitsee tämän nimeltä. Albrektilla, jonka lisänimenä oli "der Gütige" tai "der Fromme", ei lähteissä ole sotaisaa mainetta; sitä vastoin hänen samanniminen poikansa yritti laajentaa Baijerin aluetta. Sukuhistorian lopussa esiintyvä viittaus saksalais-roomalaiseen keisariin Kaarle V:een (1500-58) on Justanderin oma lisäys ja esiintyy ainoastaan suomalaisessa runossa. Justander halunnee vihjata - ehkä kuulopuheen perusteella - että K.K:n äidinpuoleisen suvun saksalainen haara jotenkin polveutuisi Kaarle V:stä. Ainoa lähteistä ilmenevä sukulaisuus on kaukainen "lankoussuhde": Baijerin Albrekt-herttuan samannimisen pojan vaimon veli oli keisari Maksimilian I, Kaarle V:n isoisä.

Betulander kertoo K.K:n saaneen kristinopin opetusta vanhemmiltaan ja hovisaarnaajilta ("genom thes Predikanter"), ja tähän viittaavat runossa rivit 69-71. Justander tyytyy puhumaan vain ruotsin- ja saksankielisestä katekismuksesta (72), vaikka Betulander Lutherin katekismuksen versioiden ("så i swänskan som Tydskan") lisäksi mainitsee apostolisen ja nikealaisen uskontunnustuksen. Raamattuun ei Justander myöskään viittaa, ainoastaan Psalttariin (75); vrt. Betulanderin "flijtigt läsit then helga Skriff, i synnerheet Davidz Psaltare, then H. S. N. des Handbook har warit i Lust och Nödh heela Lijffztijden igenom". Sitaatista käy ilmi, miksi Justander puhuu Psalttarista "käsikirjana" (76). Näytteeeksi siitä, miten

---

17 Erik asettui Kaarle-herttuan ja Sigismundin välisessä valtataistelussa Sigismundin puolelle, pakeni Puolaan 1603 ja kuoli siellä. Paetessaan Erik menetti Visingsborgin kreivikunnan, mutta se jäi sukuun ja siirtyi hänen veljelleen (Nordman 1904:22).

pohjateksti on ohjannut Justanderin sananvalintaa, esitän toisen katkelman Betulanderilta (vrt. runon rivejä 76, 77 ja 79): "-- och märkeligen ther aff i all hendelse wist sigh at trösta, hafwer och kunnat alla öffliga Psalmer medh Notan vthan til--." Muut kasvatusta käsittelevät säkeet (80-83) ovat Justanderin täytettä, sillä Betulander toteaa vain K.K:n vanhempien opettaneen tyttärelleen asiaankuuluvat hyveet ja tavat ("i all ähra Dygder och sedar som en sådan högh Person medh rätta tilkommer").

Alkuvuodesta 1628 K.K. tuli hovineidoksi Kustaa II Aadolfin ("Cuningan Göstan") hoviin ja tapasi siellä äitinsä serkun, 26-vuotiaan Pietari Brahen (84-86), joka oli saapunut Tukholmaan vuoden vaihteessa pidettäville valtiopäiville (Brahen päiväkirja s. 17). Hovineidonura jäi lyhyeksi ("Josa ey cauwan händ' catzeld" ja Betulanderin "hwarest H. S. N. allenast en lijten tijdh bleff "), sillä jo 14. huhtikuuta (Nordman 1904:62) vietettiin häitä, Justanderin mukaan "VIIMelsz' Päslälspyhänä" (92), Betulanderin "på fierde Dagh Påska". Mainittakoon, että samalla kertaa avioitui myös Pietari Brahen veli Nils, ja Kustaa II Aadolf, Brahen veljesten läheinen ystävä, järjesti linnassa kaksoishäät (Brahen päiväkirja s. 18: "1628 fjerde dag Påsk höll Konungen min bror Gref Nils's och mitt bröllop på stora Rikssalen, der ock vigseln skedde"). Avio-onnea kuvaavat rivit 93-95 pohjautuvat Betulanderin toteamukseen "vthi hwilket Echtenskap the Käriligen och Ehteligen sammanlefwat hafwa i 22 åhr, och nu på thet tridie, hafwandes med hwar andra fyra Barn¹⁸. Betulanderin antaman tiedon lasten sukupuolesta - kaksi poikaa ja kaksi tytärtä - Justander on sivuuttanut. Maininta Brahen elossa olevan tyttären Elsa Beatan avioitumisesta noudattaa Betulanderia siunaustoivotusta myöten (vrt. riviä 99 Betulanderin sanoihin "GVdh hugne och wälsigne det Echtenskap länge och wäl å beggie sijdor"); tosin säe "Racas rackalla Miehellä" on Justanderin oma lisäys. Säkeiden luoma avio-onnen vaikutelma ei ole totuudenmukainen. Kristiina-kuningatar oli kihlannut nuoren Elsa Beatan omalle serkulleen, tätinsä Katariinan ja Zweibrückenin pfalzkreivin Johan Kasimirin 16-vuotiaalle pojalle Adolf Johanille¹⁹, ja 1649 hän järjesti linnassa häät. Avioliitto rakoili alusta lähtien: Adolf Johan oleskeli

---

18 Päiväkirjassaan Brahe mainitsee jokaisen lapsensa syntymän ja kuoleman kyseisen vuoden kohdalla ja toistaa tiedot - tosin hiukan erilaisin vuosiluvuin - kirjoittaessaan kuvauksen vaimostaan tämän kuoleman jälkeen. Päiväkirjan mukaan Brahen vanhempi tytär Elsa Beata syntyi 1629, nuorempi Magdalena Hedvig syntyi 1631 ja kuoli 1634, pojista Abraham Joakim syntyi 1634 ja kuoli vauvana, Fredrik syntyi 1636 ja kuoli 1637. Brahe mainitsee myös vaimonsa saaneen useita keskenmenoja.

Tukholmassa, Elsa Beata taas appensa maatilalla Stegeborgissa. Pariskunnan ainoa poika syntyi 1652 ja kuoli muutaman kuukauden ikäisenä. Keväällä 1653 kuoli myös Elsa Beata, Brahen lapsista viimeinen (Nordman 1904:190, 202).

Justander toteaa K.K:n olleen täysin terve avioliittonsa ensimmäiset kahdeksan vuotta (100,101), minkä hän on laskenut saamistaan vuosilukutiedoista. Brahe-puolisoiden yhteiset Saksan-matkat Justander on esittänyt ylimalkaisesti (102-106), Betulander tarkemmin ("twäne gångor til Tyszland til Fältet, en gång til Tyszland elliest, en gång til Pryszen"). Brahen päiväkirjan mukaan (s. 24, 26, 33, 35, 37) matkat tehtiin vuosina 1630, 1631, 1634 ja 1635, siis ennen kreivittären sairastumista. Suomen-matkat (105, 106) tarkoittavat Pietari Brahen kahta kenraalikubernööriä (1637-40 ja 1648-51), ja matkustaminen "ymbär coco Maan" viittaa Brahen tarkastusmatkoihin, joilla K.K. päiväkirjan mukaan (s. 44-46) oli mukana 1638, 1639 ja osittain 1640. Kuvatessaan kreivittären Brahen väsymättömäksi matkaseuralaiseksi (102,104,106) Justander ei liioittele: useista päiväkirjan matkaselostuksista löytyy huomautus "Min k. hustru följde med", minkä lisäksi Brahe kirjoittaa vaimonsa seuranneen häntä "så väl vinter som sommar, stående ut både godt och ondt" ja toteaa hänen olleen "hurtig till lands och sjös, så länge helsan varade" (s. 76).

Betulander kertoo K.K:n sairauden alkamisesta seuraavin sanoin: "Åhr 1636 på Wijsingsborg genom Barnsäng förorsakat begynte H. S. N. först blifwa opasserligh i sitt Knä --." Justander, joka jo aiemmin oli todennut kreivittären kahdeksan tervettä vuotta, on sijoittanut vuosiluvun reunahuomautukseksi. Kyseinen vuosi oli Brahen nuoremman pojan syntymävuosi, mutta Justanderin mukaan sairaus puhkesi K.K:n synnyttäessä tytärtä (107, 108). Olisiko mahdollista, että Justander kytki mieleensä synnytyksen Brahen ainoaan elossa olevaan lapseen, Elsa Beataan, jota hän ei ollut koskaan nähnyt? Seuraavina vuosina kreivittären terveydentila oli vaihteleva ja hänellä oli usein täysin oireettomia kausia,

---

19 Kuningatar Kristiinan isä Kustaa II Aadolf ja Adolf Johanin äiti Katariina olivat sisarukset ja Kaarle IX:n lapsia. Adolf Johanin vanhemmasta veljestä Kaarle Kustaasta tuli Ruotsin kuningas Kristiinan luovuttua kruunusta 1654. Kun Kaarle X kuoli 1660, Adolf Johanin oli testamentin mukaan määrä saada valtamarsalkan arvo ja paikka Kaarle XI:n holhoojahallituksessa. Laiskan ja vallanhimoisen maineessa oleva Adolf Johan suututti kuitenkin käytöksellään entisen appensa Pietari Brahen, ja tämä sai aikaan, että testamentti eräiltä osin julistettiin mitättömäksi ja Adolf Johan syrjäytettiin (Nordman 1904:247-251).

kuten Justander antaa ymmärtää (109-111). Ilmeisesti kipuja ja heikkoutta esiintyi vain sporadisesti yli kymmenen vuoden ajan, sillä Brahe ei päiväkirjassaan viittaa K.K:n heikkoon terveyteen ennen kuin toisen Suomen-matkansa yhteydessä 1648; tällöin hän kirjoittaa vaimonsa lähteneen mukaan matkalle "oansedt hon svag var" (s. 73). Justanderin kuvaus sairauden "tuimenemisesta" (111,112) perustuu Betulanderin sanoihin "satte siukdom H. S. N. hårdare til, delte sigh mångastädes i Kroppen, så at H. S. N. moste altijdh låta bära sig". Nordman (1904:171), joka on käynyt läpi mm. Brahen ja hänen omaistensa välisen kirjeenvaihdon, kertoo K.K:n olleen sairas ja liikuntakyvytön keväällä 1649, kun ylioppilaat akateemisen juhlan yhteydessä vierailivat Turun linnassa. Turun vuodet (1648-50) olivat kuitenkin loppuaikaa lukuun ottamatta helpohkot, kuten Justander toteaa riveillä 115, 116 (vrt. Betulanderin "nu helst i thesse tw sidste åhren, der H. S. N. för siukdome någorlunda frij ward alt in til sielfwa Dödzsotan antogh"). K.K:n sairauden kuvaus on lähteissäkin ulkoisten oireiden selostamista: kipuja, heikkoutta ja liikuntakyvyttömyyttä. Lähinnä reumatismi tuntuisi todennäköiseltä, mutta kuolinsyy ei käy ilmi lähteistä²⁰.

Justander viittaa useita kertoja Brahe-puolisoiden avio-onneen ja keskinäiseen rakkauteen ja ilmeisesti totuudenmukaisesti, mikäli on luottamista Brahen omiin päiväkirjamerkintöihin. Rivien 113,114, 121 pohjana on Betulanderin maininta, että kreivitär oli "lustigh och skämtigh så at Echtenskapet war hugneligit å beggia sijdor". Samansisältöiset, puolisoiden rakkautta kuvaavat rivit 137, 138 (samoin edellä 93) perustuvat Betulanderin ja hänen kauttaan Brahen omaan kuvaukseen, sillä Betulanderin sanat ovat kuin kopioidut Brahen päiväkirjasta: "Medh sin käre Herre och Make -- i 22. och något på tridie åhret lefwat i all som störstasämia och Enigheet och en rätt Ecteligh Kiärleek." (Brahe s. 75: "Vi lefde tillhoppa i allsomstörsta sämja och äkta kärlek i tjugetvå år och på det tredje.") Riveillä 119, 120 Justander tulkitsee K.K:n elämänfilosofiaa, suhtautumista elämän valo- ja varjopuoliin. Ajatus on peräisin Betulanderilta, mutta tällä kertaa Justander on mielestäni pystynyt irtautumaan mallistaan ja sepittänyt eräät runon sujuvimista säkeistä. Betulanderilla on vastaavassa kohdassa monisanainen ja kompleksinen virke, jonka ytimeksi hahmottuu Justanderin esittämä ajatus: K.K. katsoi paremmaksi Jumalan isällisen kurituksen kuin ainaisen "ilosalissa

---

20 Grännan seurakunnan kirkonkirjat alkavat jo 1500-luvun lopulta, mutta kuolleiden luettelossa ei mainita kreivitär Brahea. Kirkonkirjojen säännöllinen pitäminen alkoi Ruotsissa vasta 1686 ja Suomessa Turun tuomiokirkkoseurakunnan osalta 1689.

elämisen" ("i Frögdesalen"). Seuraavat rivit (121, 122) voivat olla Justanderin spontaani lisäys, mutta pohjatekstiä tarkasteltuani en halua eliminoida käänkövirheen mahdollisuutta. Justanderhan kertoo K.K:n ilahduttaneen miestänsä "ihanilla ja suloisilla sanoilla" (samoin SE:ssä "medh många språk"), kun taas Betulanderilla on tällä kohtaa lause "Förlustade sigh och medh sin käre Herre och Man på åtskillieliga orter esomofftast", sananmukaisesti 'piti usein hauskaa rakkaan miehensä seurassa eri paikkakunnilla'. Nähdäkseni Betulander tässä viittaa vain puolisoitten yhteisiin matkoihin ja vierailuihin.

Kaikkiin 1600-luvun "personalioihin" kuuluu vainajan hyviä ominaisuuksia kiittelevä jakso, jolla on esityksessä vakiopaikkansa:

elämäkertakatsauksen lopussa mutta ennen vainajan viimeisten hetkien kuvausta. Jos vainaja on nainen (1600-luvun suomenkielisistä ruumissaarnoista löytyy kolmen papinvaimon "personalia"), hän on muistosanojen mukaan ollut hurskas ja lempeä, hyvä vaimo ja perheenäiti sekä antelias ja ystävällinen köyhille ja sairaille, hän on suhtautunut nöyrästi sairauteensa ja lähestyvään kuolemaan ja lohduttanut murheellista aviomiestänsä. Justanderin muistoruno ei poikkea yleisestä käytännöstä, sillä *Educatio*-jakson loppu-osa kuvaa K.K:n esimerkillistä luonnetta ja elämäntapaa, tosin - kuten Nordman (1904:199) huomauttaa - tässä tapauksessa pahasti liioittelematta. Sitä, että kreivittärestä yleisesti pidettiin, tuntuisi osoittavan mm. Brahen päiväkirjan toteamus "Betjeningen sörjde henne mycket" (s. 76). Vainajan luonnetta ja persoonallisuutta kuvaaviin säkeisiin Justander on sovittanut kaiken olennaisen Betulanderin muistopuheesta; samat hyveet mainitsee sitä paitsi myös Pietari Brahe päiväkirjassaan (s. 76). K.K. oli hurskas ja kärsivällinen (125) - Jobiin vertaaminen on Justanderin omaa keksintöä - lempeä ja antelias (126-128, 133, 134), nöyrä ja vaatimaton ja inhosi ylellisyyttä (135, 136). Betulander on luonnehtinut kreivitärtä mm. ilmauksilla "dygdigh och from", "Wänlig och toligh", "liufligh i omgänge", "gunstigh emot dem som H. S. N. med tjenst bebundne woro" (vrt. Brahen huomautusta palveluskunnan surusta), "blijdh och mild", "Emoot then fattige och älende giffmild och Barmhertig, hatat Högfärden, Högmodigt och stält Lefwerne, nyja och onyttige Sedor vndflyt", "hållit sigh til the Enfaldige". Brahe puolestaan kirjoittaa: "Hon var gudfruktig, mild och gifmild: gaf gerna den fattiga; -- gjorde så väl inom som utom Grefskapet många menniskor godt:-- aldrig fåfäng -- tålig under sjukdom och kors, eljest lustig -- hennes umgänge var med de gudfruktiga och enfaldiga: älskade inga kosteliga kläder, ej heller prakt, hatade högfärd och kräslighet." Justander mainitsee erityisesti K.K:n karttaneen muotivaatteita - "Pugunparsei outoi" (135), samoin SE:ssä "onyttigh Kläde Drächt" - kun taas Betulander puhuu vain "uusista ja hyödyttömistä tavoista". Justanderin lisäämä yksityiskohta lienee Brahelta (ehkä hänen

muistiinpanoistaan) saatua lisätietoa, sillä tämä puhuu nimenomaan "kalliista vaatteista".

Esimerkkinä K.K:n anteliaisuudesta Justander mainitsee kirkkojen ja koulujen avustamisen (127) sekä aivan erityisen huolenpidon oman kreivikunnan koulusta ja koko kreivikunnasta (129, 139, 140). Koulun "ruokkimisella" Justander tarkoittaa Brahe-puolisoiden toistuvia maa- ym. lahjoituksia. Visingsön koulu (Pietari Brahen koulu) perustettiin 1636 Brahen varojen turvin: tämä antoi koululle nautintaoikeuden eräiden maatilojen tuottoon ja lisäsi myöhemmin useita kertoja koulun nautinnassa olevien tilojen määrää (Nordman 1904: 263-264). Päiväkirjassaan (s. 76) Brahe mainitsee vaimostaan: "Hon -- skänkte tillika med mig till Visingsborgs Skola många vackra gods och af sina egna." Kreivittären suhtautumisesta kirkon edustajiin Betulander kertoo, että tämä mielellään keskusteli pappien kanssa ja suhtautui heihin kunnioittavasti. Justander (131,132) on taas sananvalintaa myöten sidoksissa malliinsa ("JVmalan sanan Saarnait" <-"Gudz Ordz Tienare"; "Corkees cunnias piti" <-"högt wördade"; "todistaisit" <-"bära Witesbörd"). Jakson loppusäkeiden (143-146) pohjana on Betulanderin kuvaus kreivittären uskonnollisuudesta (tässä hovisaarnaaja ilmeisesti kertoi omia havaintojaan): K.K. ei hetkeksikään unohtanut Jumalaa ("sin Skapare, återlösare och vpliusare"), hän luki, kuunteli ja pohdiskeli Jumalan sanaa, nautti usein Herran ehtoollista ja antoi pitää rukoushetkiä (vrt. Justanderin "Huokais HERRALLE").

Keväällä 1650 kreivittären sairaus alkoi jälleen oireilla: hän valitti polvessa tuntuva kovaa kipua, ja kevättalvesta liikkuminen kävi niin hankalaksi, että häntä jouduttiin usein kantamaan (Nordman 1904:197). Toukokuussa sairaus paheni entisestään; oleskelusta maaseudulla ei saatu toivottua apua (vrt. rivejä 153, 154), vaan Brahen oli tuotava vaimonsa takaisin Turun linnaan (Betulander: "-- tog henne til at förändra Lufften vth på Landet i thet gröna, halp thet alt intet,--"). Justander on selostuksessaan - niin hyvin kuin äidinkieltään suomea taisikin - sekoittanut kuukausien nimet. Hän kertoo K.K:n taudin pahenneen "Cosc' Huhticuu oll' käsis" (149), vaikka Betulanderilla on "in Majo". Myöhemmin Justander mainitsee K.K:n pyytäneen Herran ehtoollista, kun "Yhdexäs Päiwä Heinäcuust Cului" (161); Betulanderilla on "Then 9. Junij". Parannusmenetelmien esittely (151, 152) on Justanderin omaa teoriointia tai suullisesti saatua lisätietoa, sillä Betulander toteaa vain tehdyn "hwadh man kunde". Sitä vastoin siteeratessaan kreivittären kuolinvuoteellaan toistamia sanoja (156-158) Justander seuraa sananmukaisesti Betulanderia ("hoo skal skilja mig ifrån thenne synda Kroppeu [!] -- O tu gode Gudh, hielp mig, Christe Jesu förbarma tigh öfwer mig arme syndige Menniskia"). Kuvaus kreivittären elämän loppuvaiheista perustui Betulanderin omiin havaintoihin; hän oli

varmaan omin korvin kuullut kreivittären sanat, sillä ne toistettuaan hän mainitsee K.K:n usein keskustelleen tämäntapaisista asioista sielunhoitajansa kanssa. Rivi 160 on Justanderin vapaa muokaus Betulanderin sanoista "böd fahra wäl, beredde sigh frimodeligen til döden".

Kesäkuun 9. päivänä Brahe-puolisot nauttivat yhdessä Herran ehtoollisen (161, 162). Justander sivuuttaa Betulanderin seikkaperäisen selostuksen K.K:n viimeisistä hetkistä toteamalla vain tämän ehtoollista nautittuaan nukkuneen hyvin ja heränneen terveempänä (163, 164), mutta kuitenkin kuolleen 14. päivänä (167, 168). Betulanderin mukaan sairaan tila huononi 13. päivän iltana, mutta herätessään seuraavana aamuna yhdeksältä kreivitär oli niin paljon pirteämpi, että toivottiin jo paranemista; kuitenkin hän kuoli samana päivänä 12:n ja 13:n välillä. Brahe kirjoittaa muistiinpanoissaan: "1650 den 14 Juni, emellan 12 och 1, afsomnade min kära, gudfruktiga och dygdiga hustru och Grefvinna på Åbo slott." Betulander antaa loppusanoissaan ymmärtää, että Jumala kutsui kreivittären pikaisesti luokseen, koska tämä oli Jumalalle rakas ja Kristuksen tuleva morsian: "--men såsom H. S. N. war Gudhi kär, och skole blifwa Jesu Christi kärkomna Brud, altså skyndade sigh och GVdh medh henne, afsomnade så sachteligen hädan, --." Todennäköisesti ajatus on jäänyt Justanderin mieleen, sillä hän viittaa siihen useassa kohtaa, jopa aivan runon alussa (vrt. rivejä 10-12, 148, 165 ja 166). Runon loppusäkeiden lupaus ikuisesta elämästä - ihmisen sielu odottaa taivaassa viimeisenä päivänä tapahtuvaa ruumiin ylösnousemista - on ruumissaarnejon tyypillinen päätösfraasi, josta on useita muunnelmia.

6 Loppusanat

Nykylukijan ei ole syytä etsiä *Ultima Justasta* taiteellisia ansioita; eihän kyseessä ole runoilijan spontaani mielenilmaus, vaan tilaustyönä ja ohjeiden mukaisesti sepitetty käyttöruno. Justanderin tehtävänä oli pukea runoasuun hänelle annettu suorasanaisten teksti. Koska aiheena oli "personalia", runon sisältö oli tarkoin rajattu: kaikki olennainen vainajan sukuhistoriasta ja elämänvaiheista oli tosiseikkoja muuttamatta sovitettava säkeisiin. Runoilijan osuudeksi jäi muotovaatimusten täyttäminen: oikeaoppisen runomitan käyttö ja typografian suunnittelu.

Muutamaa hairahdusta lukuun ottamatta Justander on uskollisesti toistanut pohjatekstin elämäkertatiedot; tältä osin hänen runonsa on 1600-luvun proosamuotoisten "personaloiden" veroinen. Latinankielisessä runossa Justander käyttää akatemian tilapäisrunoilijoiden hyvin hallitsemaa heksametriä; ruotsalaiseen ja suomalaiseen runoon hän on soveltanut uutta, syllabista runomittaa, jonka tuntomerkkejä ajan teoreetikkojen mukaan olivat säkeiden vakioipituus, ts. tietty tavumäärä,

sekä loppusointu. Muodonpalvelu on ruotsalaisessa runossa onnistunut lähes täydellisesti, ja jopa suomalaisrunojen esikoisen *Wijmeisen Muiston* säkeistä neljä viidennestä on mainittujen muotoseikkojen osalta hyväksyttäviä. *Wijmeisessä Muistossa* Justander sitä paitsi viljelee runsaasti alkusointua, jota hänen opettajansa Petraeus ja Wexionius pitivät suomalaisen runon erikoispiirteinä. Tavujen ominaislaadun huomiotta jättäminen ja sanojen sumeilematon typistäminen ovat syynä siihen, että Justanderin säkeet tuntuvat nykylukijasta ontuvilta. Tässäkin suhteessa Justander kuitenkin noudatti 1600-luvun teoreetikkojen runoilijalle sallimaa vapautta.

Lähteet

Airila, Martti 1929. *Ruotsin vallan aikuinen, suomenkielinen henkilökirjallisuus kotimaisissa kirjastoissamme*. HYKJ 11: 126-152. Helsinki.

Betulander, Jonas 1650. *Een Christeligh vthfärds Sermon -- öfwer -- Fr. Christina Catharina Steenbock --*. Tryckt aff Henrich Keyser (Stockholm). -- 1651. *Oratio Funehris -- Dn. Christinae Catharinae Steenbock -- Aboae*.

Brahen päiväkirja = Svea rikes drotset Grefve Per Brahes Tänkebok, efter dess i Skoklosten Bibliotek förvarade originala handskrift, genom Hans Excellens En af Rikets Herrar, Herr Grefve M. Brahes föranstaltande, utgifven af D. Krutmejer. Stockholm 1806.

Castren, Gunnar 1907. *Stormaktstidens diktning*. Helsingfors.

Finsk biografisk handbok, under medvärkan af fackmän utgifven af Tar Carpelan. Helsingfors 1903-.

Heikel, I.A. 1894. *Filologins studium vid Åbo universitet*. SSLF 26. Helsingfors.

HYKJ = Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja. Helsinki.

Justander, Ericus 1651. *Ultima Justa -- DN. CHRISTINAE CATHARINAE SteenBock --*. Aboae.

-- 1652. *Epitaphium --CHRISTINA Staphanin Tyttärelle*. Aboae.

-- 1654. *Imitatio Antiquorum Tavvast-Finnonicorum Runorum*. Talasio, Carolo Gustavo / Hedvigi Eleonorae --. Holmiae.

-- 1656. *Carmen Nuptiale -- DN. ERICI Tawast -- Et -- BEATAE JOHAN PICTORIAE*. Aboae.

-- *Kirje Hedvig Eleonoralle 10.1. 1661*. Kanslersämbetets för Åbo akademi arkiv, vol. Inkomna handlingar mm. 1647-1807. Svenska Riksarkivet.

-- 1664. *Gratulatio Germanica & Tawast Runico-Rythmica*. Inauguratio

- Templi S,S. Trinitatis. Thet är, Kyrcke-Wigningz-Sermon, hållen -- aff Samuele Reter. Åbo.
- 1667. *Gratulatio Tavast-Runico-Finnonica extemporanea*. Cantio cygnea
- ab Andrea Michaelis Pacchalenio, Turusa.
- 1667. *Asetus 14. 11. 1666*. Turusa.
- 1667. *Asetus 28. 11. 1666*. Turusa.
- Kajanto, liro 1983. *Henrik Gabriel Porthan, Suomalaisesta runoudesta*. Kääntänyt ja johdannut kirjoittanut liro Kajanto. SKST 389. Vaasa.
- Kansallinen elämäkerrasto*. Porvoo 1927-34.
- Krohn, Julius 1897 *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. SKST 86. Helsinki.
- Lagus, Vilh. 1891. *Åbo Akademis studentmatrikel å nyo upprättad av Vilh. Lagus*. Förra Afdelningen 1640-1740. Helsingfors.
- Laitinen, A. A. A. 1912. *Michael Wexionius-Gyldenstolpe I*. Helsinki.
- Laitinen, Kai 1981. *Suomen kirjallisuuden historia*. Keuruu.
- Leino, Pentti 1982. *Kieli, runoja mitta. Suomen kielen metriikka*. SKST 376. Pieksämäki.
- Melander, Toini 1928. *Suomalaista Tilapäärinoutta Ruotsin wallan ajalta*. Julkaissut ja johdannolla warustanut Toini Melander. SKST 176. Helsinki.
- 1951. *Personskrifter hänförande sig till Finland 1562-1713*. Bibliografisk förteckning av Toini Melander. HYKJ 22. Helsinki.
- Neue Deutsche Biographie* herausgegeben von der historischen Kommission bei der bayerischen Akademie der Wissenschaften. Berlin. 1971-
- Nordmann, Petrus 1904. *Per Brahe*. SSLF 60. Helsingfors.
- Petraeus, Aeschillus 1649. *Linguae Finnicae brevis institutio*. Aboae. Näköispainos. SKS, Porvoo 1968.
- Pipping, Fredr. Wilh. 1856-1857. *Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på Finska*. SKST 20, Helsinki. Näköispainos. SKS, Porvoo 1967.
- Salokas, Eino 1927. Matthias Salamniuksen kirjoittama Gezeliuksen jälkimuisto. *Virittäjä* 31: 311-318.
- Schybergson, Carl Magnus 1915. *Per Brahe och Åbo akademi I*. SSLF 123. Helsingfors.
- 1922. *Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi I*. Per Brahes brev. SSLF 164. Helsingfors.

- 1932. *Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi II*. Brev till Per Brahel: 1639-1662. SSLF 230. Helsingfors.
- 1938. *Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi II*. Brev till Per Brahe 2: 1662-1680. SSLF 264. Helsingfors.
- 1940. *Per Brahe och Åbo akademi II*. SSLF 278. Helsingfors.

Sjöstrand, Nils 1953. *Ny latinsk grammatik*. Malmö.

SSLF = Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.

Suomen kirjallisuus II. Ruotsin ajan kirjallisuus. Toim. Martti Rapola. SKS ja Otava, Keuruu 1963.

Suomi, Vilho 1963. *Suomenkielinen runous 1640-1743*. Suomen kirjallisuus II.

Svenska män och kvinnor. Biografisk upplagsbok. Stockholm 1942-

Svenskt biografiskt lexikon. Red. Bertil Boëthius. Stockholm 1918-

Sylwan, Otto 1920. *Studier i 1600-talets vers 1-2*. Göteborgs högskolas årsskrift 26. Göteborg.

Vallinkoski, J. 1962. *Turun akatemian väitöskirjat 1642-1828*. HYKJ 30. Helsinki.

-- 1967-69. *Turun akatemian väitöskirjat 1642-1828 II*. Hakemistot. HYKJ 30. Helsinki.

Wexionius, Michael 1650. *Epitome Descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae, et subjectarum provinciarum. Aboae*.

SUMMARY

The Rhymed Chronicle *Ultima Justa* by Ericus Justander

The poem *Ultima Justa* is a piece of 17th century occasional verse, i.e. poems written for diverse purposes and special occasions. It was written in 1651 at the Åbo Academy in Finland by Ericus Justander. The poem is a commemorial record of the life of Countess Christina Catharina Stenbock, wife of Per Brahe, the Swedish Governor General of Finland and Chancellor of the Åbo Academy. Justander, encouraged by his superiors at the Academy to write the poem, was later to benefit from this undertaking. Not only did he gain the affection of Per Brahe, but was also appointed Professor of Poesy at the Adacemy.

Ultima Justa is rendered in three languages, Latin, Swedish and Finnish. After an initial examination of the typography and metre employed in the three poems the Finnish section, *Wijmeinen Muisto*, is investigated more comprehensively, both linguistically and historically. Much emphasis is placed on the vocabulary. The historical backgrounds of individuals and events are dealt with in great detail. Finally the merits of the poem are viewed in the light of the contemporary demands on biographical description and occasional verse.

Liite 1

